

Акā пётём тёнче кётнё Олимпиада кунёсем җитрёҗ. Ку уява Раҗсей чылай сул хатёрленчё. Халё теп вырāнта – āна тивёслё шайра ирттересси. Олимп вāййисене хутшāнакан спортсменсемсёр пуҗне āмāртусене курма каякан та чылай. ЧР Культура министерстви пёлтернё тārāх – Чāваш Енри 20 артист Олимпиадāн хāш-пёр вāййине курма Сочиё сул тыгё.

Артистсем спортсменсене хавхалантарёҗ

Чāваш патшалāх җамрāксен театрэнче коллектив чи āста артистсенчен пёрне Ольга Мацуцынāна суйласа билет тыттарнā, сул укisine те театр тўлет. Чāваш патшалāх операпа балет театрэнчен җак чыса труппāн илемлёх ертўҗи Анатолий Федоров тивёснё. Вырāс драма театрэн директор сумё Владимир Лазарев та сула тухё, вāl нарāсāн 16-мешенче хоккей турнирне курё. Чāваш патшалāх пукане театрне вара икё билет уйārнā, анчах артистсенчен нихāшё те Сочиё сул тытма вāхāt тупайман. Театр директорё Елизавета Абрамова вара отпуск вāхātёнче унта хāйён шучёпех кайё. К.В.Иванов ячёллё Чāваш патшалāх академи драма театрэнче ёҗлекен Евгений Урдюков /сāн ўкерчёкре – варринчи/ – Сочиё каякан тепёр артист.

Олимпиада курма сула тухакансене епле суйланā-ха? Чāваш патшалāх драма театрэнче кārлачāн 25-мешенче Сочиё кайма май пуррине пёлтернё. Унта сул тытас текен нумай пулнипе артистсен шāпа яма тивнё. Ҙав кун спектакльре вылякансем ку суйлава хутшāнман. 15 артист пёр пўлеме пухāннā, хушамачёсене хут җине җырса калпака пāрахнā. Театрāн профсоюз комитечён председателё Петр Садовников телейлё артист хушаматне вуланā. Вāl – Евгений Урдюков. Ертўҗё тивёҗсёсене вāхātлāха пурнāҗлакан Юрий Владимиров җёнтерўҗё Олимпиадāна каймалли билета тыттарнā. Артист нарāсāн 15-мешенче Сочиё хоккей турнирне курё.

– Сочиё кайма хатёрленетёп, эпё кайнā кун Словенипе Словаки командисем хоккейла вылёҗ. Вёсем пирён ушкāнра пулаҗҗё. Спортāн җак вāййине курма юрататāп, анчах биатлона унран ытларах та кāmаллатāп, – пёлтерчё Евгений.

Шāмārшā районёнчи Анат Чаткасра җуралса ўснё артиста ку билет ахалех лекнё теме сук. Унāн җитёнёвёсем те пур – ўнер канашён йышāнāвёпе килёшўллён театр конкурсёнче вāl "Арсын сāнарне чи лайāх калāпакан" номинацире Арсений Тарасовāн "Мунча кунё" спектакльти Мисаила калāпланāшāн җёнтернё.

Алена АЛТУХОВА.

Хаклā туссем!

Малашне "Ҙамрāксен хаҗатне" электрон мелпе те илсе тāма май пулё. Пушāн 1-мешёччен редакцие килсе /адресё: Шупашкар хули, И.Яковлев проспекчё, 13-меш җурт, 312-меш пўлём/ тāватā уйāхлāха /пуш-җёртме/ 50 тенкёпе җырāнсан сирён электрон почтāна "Ҙамрāксен хаҗачён" электрон вариантё эрне кунсерен пырса тārё.

Сāмах май: пуш уйāхёнчен пусласа "Хыпар" Издательство җурчён Интернетри сайтёнче – hypar.ru – "Ҙамрāксен хаҗатёнче" пичетленекен статьясене уҗҗāн вулама май пулмё.

"Италири кафе-ресторанта эрне кун хёрсене тёл пулайман".

⇒ 2 стр.

Тāлāх ачасем Сочири спорт āмāртāвёсене курма тухса кайрёҗ.

⇒ 5 стр.

Чул хулара пурāнакан арсын чāваш шашки шухāшласа кāларнā.

⇒ 3 стр.

Хёллехи Олимп вāййисене хутшāнакан чи җамрāк спортсмен миҗере?

⇒ 6 стр.

Шартлама сивё кунсенче Чāваш Енре 12 җын шāнса вилнё.

⇒ 4 стр.

Афган вārҗине кайнисенчен 112-шё Чāваш Ене цинк тупāкра таврāннā.

⇒ 8-9 стр.

● **УЧРЕДИТЕЛЬСЕМ**
 Чăваш Республикин
 Информаци политикапе
 массăлла коммуникаци-
 сен министерстви

“Хыпар” Издатель-
 ство сурчё” автономии
 учрежденийё

Директор-тёп редактор
А.П.ЛЕОНТЬЕВ

● Редакци канашё:
М.М.АРЛАНОВ – «Хы-
 пар» Издательство сурчён
 тёп редакторён сүмё
Н.Н.КАЗАКОВ – ЧР Ком-
 позиторсен союзён ертүси
А.П.ЛЕОНТЬЕВ – «Хы-
 пар» Издательство сурчён
 директорё-тёп редакторё

● Пирён адрес: 428019,
 Шупашкар хули, Иван Яков-
 лев проспекчё, 13, Пичет
 сурчё, III хут, “Самраксен
 хаҗачё”
 Ёҗ кунё 8 сехет те 45
 минутна пусласа 17 сехет
 те 45 минутчен, шăмат кун-
 па вырсарни кунсăр пуҗне.

Факс: /8352/ 28-83-70,
 56-20-07.
 Электрон почти:
 molgazeta@rambler.ru
 hypar@chttts.ru
 pop408@rambler.ru
 Сайт:
 WWW.hypar.ru

● **Телефонсем:**
Редактор
28-83-61
Политика, право, ин-
формация пайё
28-84-05
Экономика, социалла
ыйтусен, ял пурнаҗён
пайё
62-30-07
Самраксен организа-
цийёсен, җарпа патри-
отизм, спорт пайё
62-30-07
Культура, кăмăл-сипет,
сырусемпе массăлла
ёҗсен пайё
28-83-61

Редактор
Д.А.МОИСЕЕВ

● Издательство
 директорё
В.А.ЧЕМЕРЕВ
 Тел. 56-00-23

● Федерацин җыхăну, ин-
 формаци технологийёсен тата
 массăлла коммуникацисен ты-
 тăмёнчи тёрёслев служби
 2013 җулхи ака уйăхён 30-
 мёшёнче ПИ ФС77-54015 но-
 мерпе регистрациленё.
 ● Хаҗат индексё - 54804.

● Ал сырусене рецен-
 зилемёҗё тата каялла
 памаҗҗё

● Дежурнай редактор
И.Е.АЛЕКСЕЕВА

● Хаҗата «Хыпар»
 Издательство сурчё» АУ
 компьютер центрёнче
 калăпланă, «Чăваш Ен»
 ИПК» АУО типогра-
 фийёнче пичетленё.
 428019, Шупашкар
 хули, И.Яковлев про-
 спекчё, 13.

Тираж 7809.
 Заказ 423.

Пичете графикпа 18 се-
 хет те 30 минутра алă пу-
 смалла.
 18 сехетре алă пуҗнă.

Тёнчере илемлё җёр-шыв нумай. Туристсем чи юратни-
 сен йышёнче Итали 4-мёш вырăн йышăнать. Вăл искусство
 во палăкё нумаййипе малта тăрать, җавăнна наци укҗин
 63% туризмран пуҗтарăнать. Финанспа промышленноҗ ту-
 хăҗлăхёпе Итали тёнчере 7-мёш вырăн йышăнать. Итали
 сётел-пуканён, атă-пушмакён, косметикин, сырён, олива
 җавён, духийён... пахалăхне пысăк хак параҗҗё. Кунтах
 барометр, термометр шухăшласа кăларнă. Италиянсен
 паспортёнче хай вăхăтёнче сасă тембрне те палăртнă.

Чуна тытканлакан итальян җёлхине Шупашкарта җак
 уйăхсенче Грациана Кастиелло вёрентнё. Вăл республи-
 кăна пёлтёрхи җүкён 15-мёшёнче килнё. Италиянка нарă-
 сăн 10-мёшёнче Венецие самолетпа вёҗё. Грациана Ита-
 лин кантăр районён Моттола коммуниче пуян җемьере
 суралса үснё. Ашшё Гайтано – металлурги заводёнче,
 амăшё Пальма косметолога ёҗлеҗҗё. Пикен 18 җулти йă-
 макё Лорита пур. Вёсем аслашшё-асламăшёпе виҗё
 хутлă суртра пурнаҗҗё.

Шартлама сивёре Италие тарас килнё

– Грациана, эсё Триест уни-
 верситетёнче вёрентён. Вăл Ита-
 лири чи лайăх вёрёнү заведени-
 ёсен шутне кёрет. Интернетри җал
 куҗсем пёлтернё тăрăх – Италири
 университетсене экзамен тытма-
 сăрах вёрёнеме кёме пулать.

– Җук, ку пачах тёрёс мар.
 Триест университетне кёме питё
 йывăр экзаменсем тытма тиврё.
 Унта стипенди илес тесен лайăх
 вёрёнемелле тата пуян җемьерен
 пулмалла. Пирён кунти пек хёллехи
 сессии җук, экзаменсене вёрёнү
 җулён вёҗёнче тытатпăр. Җапах
 ятарлă графикпа мар: пёлёве кам
 хăҗан тёрёслеттерес тет – җавăн
 чухне тёрёслеттерет. Экзаменсене
 лайăх паллаҗсемпе тытма тăрăшмал-
 ла, унсăрăн налук виҗи пысăкрах,
 стипенди вара сахалрах пулать.
 Халё магистратурăра, кунтипе та-
 нлаштарсан – 4-мёш курсра, тăлмача
 вёрентён. “Француз җёлхин куҗа-
 равё” специализацие суйларăм.
 Шкулпа лицее пёлтерсен сурҗёр
 районне куҗса кайрăм. Италире
 сурҗёрпе кантăр енчи итальянсем
 пачах расна теме хăнăхнă, анчах
 унти җынсем те питё ыра кăмăллă.
 Триест хули маншăн чи илемли пек
 туйăнать. Вăл Адри тинёсё хёррин-
 че вырнаҗнă. Университетра вырăс
 җёлхине те вёрентён, ку предмета
 Раҗсейрен пынă педагог ас парать.
 Вырăс җёлхи маншăн кёвё пек, эплё
 апа питё килёштертём. Каласмаш-
 кан хăнăхма сирён тăрăха җитрём.

– Италири университетсене
 вёрёнекенсене общежитире пў-
 лём паманни пирки илтнёҗчё.
 Студентсен ку ыйтăва хайсенех
 татса пама тивет иккен. Эсё
 вёрёненё вăхăтра аҗта пурăнатан?

– Эплё ытти студент пекех
 хваттер тара тытатпă. Триестра
 уншăн уйăхне 270 евро кăларса
 хума тивет. Ку коммуналлă таҗак-
 сене шута илмесёр, вёсемшён
 уйрăм тўлемелле. Римра тата
 хаклăрах – 500 евро.

– Санăн савнă сын пур-и?
 – Вырăс җёлхине вёрёнеме
 тытăнсан Интернет урлă Украина
 каччипе Юрăпа паллашрăм. Вăл
 специальноҗпа физик пулнăран
 тёрлё җёр-шыва час-часах җўрет.
 Мана итальян җёлхине вёрентме
 ыйтрё, анчах эплё ун чухне пушă
 марччё. Җапах туслăха татмарă-
 мăр. Вăл та ман пекех нумай
 җёлхепе каласать. Юра Италие
 пырсан вара җывăхрах паллашрă-
 мăр, пёрре курсах пёр-пёрне
 килёштертёмёр. Венецире гондо-
 лапа ярăнтăмăр.

– Венеци җыннисем каланă тă-
 рăх – гондолăпа ярăннă чухне
 кашни кёпер айёнчех җуп тумалла
 – юратакансем телейлё пулаҗҗё
 имёш. Эсир җакна шута илтёр-и?

– Паллах. Манăн шухăшпа –
 пурнаҗҗа ыра кашни йăланах

пăхăнмалла. Кун пек пурăнма
 интереслёрех.

– Итали хёрарăмёсем питё
 кёвёҗ пулнипе упăшкисем вёсен-
 чен хăраҗҗё тенине илтнёҗчё.

– Чăн та, арăмёсем упăшкисе-
 не питё кёвёҗеҗҗё, уйрăмах сур-
 җёр енче пурăнакансем. Унта
 уйрăлакан та йышлă. Анчах ита-
 льян арҗынёсем те кая юлмаҗҗё.
 Тёслёхрен, таванё урăх наци
 җыннине качча тухнине сивлеҗҗё,
 җёнё җынна шанмаҗҗё.

– Вёрёне тухсан аҗталла җул
 тытăн?

– Савнă сыннăмпа Францире
 пурăнма ёмётленетён. Эпир унпа
 кун пирки каласса таталтăмăр.
 Җав җёр-шыв мана питё хитре
 пулнипе килёшет. Тата Италире
 Юрий алла илнё специальноҗпа
 ёҗ вырăнё сахалрах.

– Италиянсем ытти халăхран
 алăпа сулкалашса шавлăн калас-
 нипе уйрăлса тараҗҗё, мёнпе
 җыхăннă ку?

– Алăпа сулкалашнин хайён
 пёлтерёш пур. Җакă җынсене
 пёр-пёрне лайăхрах аңланма
 пулăшать. Тёслёхрен, пуҗа икё
 алăпа ярса тытти “Ним калама та
 пёлместён, тёлентём!” тенине
 пёлтерет. Хырăма ачашлани –
 “Выҗрăм”, алла суллани – “Патак
 җиетён” тенине... Вёсем җёре
 яхăн. Хай вăхăтёнче Италири
 кашни хулан хайён җёлхи, диа-
 лекчё пулнă, җавăнна ватăрах
 җынсем халё те хайсен җёлхипех
 пулнеҗҗё, хаш чухне пёр-пёрне
 аңланмаҗҗё те.

– Италиянсем хайсен ачисене
 җав тери юратаҗҗё, тем тумата
 ирёк параҗҗё. Пепке ашшё-
 амăшё җине аҗсартран мён те пу-
 лин тăксан та кăмăллăн йăл
 кулаҗҗё, унсăрăн вёсене усал
 тесе тиркеме пултарасҗҗё иккен.

– Ку – чăн сăмах. Йăмăкпа
 иксёмёре те аттепе анне ачашла-
 сах ўстерчёҗ. Җапах куҗам тапхă-
 рёнче атте мана җирёп тытрё.
 Җакă эплё питё шухă пулнипе
 җыхăннă ёнтё. Анне вара маншăн
 халё те пăшăрханать, вёҗёмсёр
 шăнкăравлать. Триестра пурăннă
 чух та апат-җимёҗе посылкăпах
 ярса тăрать. Эплё виҗё җўресрен
 шикленет.

– Эплё пёлнё тăрăх – эсё сурал-
 са үснё тăрăхра каччăсем час ав-
 ланмаҗҗё.

– Чăн та, арҗын җемье җавър-
 масăр амăшёпе пёрле 40 җулче-
 нех пурăнни – йёркеллё пулăм.
 Вёсене итальянсем “matto”
 /амăшён ывăлё/ тесе җёнеҗҗё.
 Хашё-пёри вуҗех авланмасть. Пи-
 рён кўршёрех кун пек хусах пур
 – хёрёхелле җывхараканскер чи-
 пер пулин те хайён валли мăшар
 тупаймарё, амăшёпех пурăнать.
 Хёрсем те часрах качча тухма

васкамаҗҗё, вăтамран 26-27 җул-
 сенче җемье җавараҗҗё.

– Римра кушаксене питё юра-
 таҗҗё, вёсене аҗсартран вёлер-
 сен штраф тўлеттерме, е унран
 та хăрушăрах – тёрмене лартма,
 пултарасҗҗё.

– Паллах, нимёнле җёр чуна та
 тёкёнме юрамасть. Сирён ирёк
 пур-им?

– Грациана, сана Шупашкар
 килёшет-и?

– Хула питё хитре, апа юратрăм.
 Чылай юлташ тупрăм. Нумаях пул-
 масть суралнă куна ёҗтешсемпе
 уявларăм, вёсене пастăпа ханала-
 рăм. Кинотеатрсемпе драма теат-
 рёсене сўрерём, җапах җитменлё-
 хсем те пур паллах. Тёслёхрен,
 сутуҗсемпе официантсем тўрккес
 каласни кăмала хуҗать. Итали
 лавкисенче кун пеккине тёл
 пулаймăн. Унта кунсерен пин-пин
 турист җўрет пулин те ёҗслекенсем
 кашнинпех тарават пулма, кăмăллă
 каласма тараҗҗаҗҗё. Тата кунти
 шартлама сивве аран җатса ирт-
 тертём. Урампа утнă чухне сивёпе
 пуҗ шухăшлама та пăрахрё,
 пётёмпех пăрахса Италие тарас
 килчё. Җав самантра кунта
 килнёшён каштах ўкентём те.
 Пăрлаш пулнипе пин хут шуса
 ўкрём пулё...

– Пирён тăрăхри җамрăксем
 пирки мён калама пултаратан?

– Савнине хытă юратнăран пулё
 – кунти каччăсене сăнамарăм. Хаш-
 пёр хёр ыглашши капăр тумланни,
 кашни утăмрах тёкёре пăхни ку-
 лашла пек туйнчё. Хитрелёх җи-
 пуҗра мар, чунра курăнмалла.

– Сирён тăрăхри яш-хёр пушă
 вăхăта епле ирттерет?

– Пёр юлташ килёнче пуханат-
 пăр та попкорн җисе кинофильм
 куратпăр, тёрлё вайă вылятпăр.
 Сурла уйăхёнче Италире чылай-
 ашё канать, пысăк предприяти-
 сем те ёҗлемёҗҗё. Нумай лавкка
 шăмат кунпа вырсарни кун хуп-
 нать, җавăнна апат-җимёҗе эрне
 кунах илсе хуратпăр. Эрне кун
 арҗын кунё шутланать, җав кун
 кафе-ресторанта хёрсене тёл пу-
 лаймăр. Эпир сулла җемйипех
 Сан-Лоренцăра тинёс хёрринче
 канатпăр, хайёр җинче хёртённё
 вăхăтра барбекю хатёрлетпёр.
 Җитес вăхăтрах савнипе Таиланда
 канма каймашкан ёмётленетён.

– Итали халăхё тёммёше питё
 ёнени пирки илтнёҗчё, унта юмăҗ
 нумай теҗҗё. Рашта уявёнче каш-
 ниех аялти тумата хёрлё тёлне тă-
 ханать имёш. Җакă җулталăкёпех
 телейлё пуласса систерет-им?

– Манăн шухăшампа – Чăваш
 Енри халăх чылай тёммёшлёрех.
 Манан анне ав кашни вырсарни
 кун чиркёве җўрет, пирёншён
 келё тавать...

Алена АЛТУХОВА.

Пусланчё...

Пёлтёрхи раштав уйăхён-
 че Раҗсей марафонҗи
 Дмитрий Ерохин ыра
 кăмăллăх чупăвне тухнă. Вăл
 Мускавран Сочи җити 30 кунра
 җитме палăртнă. Спортсмен мар-
 шruta 26 кунра парантарнă. Вăл
 1560 җухрăм чупнă, ыра кăмăл-
 лăх фончё валли 100 пин тенкё
 пулнă.

Олимп ваййисенчи хă-
 орушсăрлăха упрас
 тёллеве йёркелуҗҗем
 Израильтен Safe City сыхлав
 тытăмне илнё. Унти программа
 тёрлё датчикпе камерари ин-
 формацие кёске вăхăтрах шутла-
 ма пулăшать. Тытăм 40 станцири
 ёҗ-хёле йёркелесе тăрать. Вăл
 теракт е урăх инкек пуласса
 систерет җеҗ мар, пăтăрмах сик-
 се тухсан апа мёнле сирмелли-
 не те кăтартать.

Нарăс уйăхён 5-мёшёнче
 Олимп суламё Сочири
 Юхан шыв вокзалёнчен
 җыран хёррипе яхта җинче куҗнă.
 Маршрутан пёр тапхăрне дель-
 фин та хутшăннă. Факела йăта-
 кан җёр чуна җунатёнчен тытса
 ишнё. Нарăс уйăхён 6-мёшёнче
 Олимп эстафети Сочири Live
 Sites лапамра чараннă. Җулама
 ятарлă лампадана вырнаҗтарнă.
 Унта пыракансем 2014 җулхи
 ваййисен тёп паллине җеҗ мар,
 Мускаври 1980 җулта иртнё җул-
 лахи Олимп ваййисен факелне
 те курма пултарёҗ.

Сочире Олимпиада паян
 җеҗ уҗалать пулин те
 хаш-пёр тупашу ёнерех
 пусланнă. Ту җинче фристайли-
 тсемпе сноубордистсем амартма
 тытăннă, «Айсберг» керменри
 пёр җине фигуристсем тухнă.
 Юлашки вăхăтра слоупстайл тра-
 си җинчен журналистсем җеҗ
 мар, спортсменсем те хёрў ка-
 лаҗаҗҗё. Ара, сълтавё те җук
 мар. Икё кунра тўрех икё сно-
 убордист йывăр суранланнă.

Раҗсей бобслейён вете-
 ранне Александр Зубко-
 ва Раҗсей Ялавне йатса
 тухма шаннă. Ку ыйтăва Раҗ-
 сейён пёрлештернё командисен
 ертўсисен тёл пулăвёнче татса
 панă. Спортсмен җак чыса
 тивёҗнёшён саваннă.

Чăваш Ен те Олимп пар-
 кёнчи РФ регионёсен
 экспозицийёсен куравне
 хутшăнё. Чăваш патшалăх филар-
 монийён «Җавал» фольклорпа
 эстрада ансамблё унта хайён
 концерчёпе савантарё. Экспози-
 ципе паллаштаракансен йышён-
 че пирён республика җыннисем
 те пур. Олимпиадана пынисен
 чăваш халăх апатне ас тивме те
 май пулё.

Любовь ПЕТРОВА
 хатёрленё.

ТЭЛЁНМЕЛЛЕ!

Чăваш шашки кăткăс вайă-и?

Чул хуларă суралса ўснĕ Виктор Медведев нумаях пулмасть сĕнĕ кенеки кун сүти курнă. «Ахаль мар шашкăсем» ятлăскерте 50 вайă правилине ўкерчĕсемпе усă курса тĕплĕн аналтаннă. Вĕсен йышĕнче «Чăваш шашки» тата «Шупашкар шашки» пур. Кенеке авторĕ сĕтел сĕ шухăшлав вайисемпе темиҫе сұл каялла кăсăкланма тытăннă. Чылай вăхăт санă тавăрса ёсленĕ хыҫсăн Виктор Медведев хайĕн ёметне пурнăса кёртнĕ. Автор хай шухăшласа кăларнă сĕтел сĕ вайисене хайне евĕр ятсем панă: «Абхази шашки», «Берлин шашки», «Кузнецов шашки», «Тутар шашки», «Мамонт шашки»... Виктор Медведев чылайăшне халăхсен ячĕпе хисепленĕ. Мĕншĕн? Чул хула арĕ шухăшласа кăларнă вайисем «Вырăс шашкинчен» мĕнпе уйрăлса тăраҫсĕ? Ҫак тата ытти ыйтава усăмлатмашкăн Виктор Медведевпа скайппа сыхăнтăм.

Кенеке кăларнă

– Ҫичĕ сұл каялла паллă шахматист, шахмат литераторĕ Евгений Гик кăларнă «Кăсăклă математика вайисем» кенекепе интересленме тытăнтăм. «Мĕншĕн манăн та логика вайисем хатĕрлес мар?» – суралчĕ шухăш кăшт вăхăт иртсен. Малтан пĕр вайă шухăшласа кăлартăм. Ана тимлĕ тишкерме тытăнтăм. Чылай вăхăт ун телĕшпе ёслерĕм. Унтан нумай вайă хатĕрлес килчĕ. Ку мана питĕ кăсăклантарчĕ. Кун хыҫсăн сĕтел сĕ вайисем шухăшласа кăларма пусларăм: шашкăн, шахматан тёрлĕ тĕсне, сăмах вайисем, пуҫ ватмăшсем хатĕрлерĕм. 1000 яхăн вайă пухăнчĕ. Ёсленĕсемĕн кăсăклăх вайлăланчĕ. Пĕр кенеке Сэмюэль Лойд пири вуласа пĕлтĕм. Вăл XIX ёмĕр вёҫенче-XX ёмĕр пуҫламăшĕнче пурăннă, пуҫ ватмăшсем шухăшласа кăларнă. Кенеке Америка шахматисчĕ 7000 вайă шухăшласа кăларни пири сурнă. Сайта кёрсен вăл 10000 вайă хатĕрленене пĕлтĕм. Хайне евĕр тупăшу тума теллевлентĕм. Ара, вайисемпе мĕн чулĕ вăхăт ирттертĕмсе, – каласу пуҫарчĕ Виктор Медведев. Ҫавăнтанпа вăл теллевĕ патне талпăннă. Хут сине сырса хатĕрленĕ логика вайисене кенеке евĕр кăларма шухăшланă. Ёҫе шашкăран тытăннă. Ҫыринине йёркелеме, ўкерчĕксене малтан алă вёҫсĕн хатĕрлеме, унтан компьютер сине куҫарма вăхăт нумай кирлĕ. Шашкăн 100 тĕсне хатĕрлесен Виктор издательствăпа сыхăннă, анчах лешсем малтанлăха суррине сёҫ кăларма йышăннă. Хайне евĕр шашкăсем халăхшăн сĕнĕлĕх-сĕ. Пĕрремĕш кенеке «Чăваш шашки» тата «Шупашкар шашки» вайисем те кĕнĕ.

– Гиннес рекорчĕсен сайтне кĕтĕм, чи нумай логика вайи шухăшласа кăларакансен йышне кёртме ыйту суртăм. Халĕ манăн

социаллă сайтсенче сĕтел сĕ вайисемпе интересленекен сынсене шырса тупас теллев пур, мĕншĕн тесен хам вёсене тарăннан тишкерейместĕп. Вайисен механикине сёҫ тёрĕслетĕп. Пĕрикĕ хут выляса пăхатăп – эппин, йёркеллех. Хавăрах пелетĕр: кашни вайăра хайĕн вартăнлăхĕ, йывăрлăхĕ пур. Ҫав вăхăтрах хут сине сырса хатĕрленĕ ытти вайя йёркене кёртесĕн.

«Чăваш шашкипе» «Шупашкар шашки» пĕр-пĕринчен мĕнпе уйрăлса тăраҫсĕ-ха?

– Кашни вайăн хайĕн йёрки. Хăшĕ-пĕрин хайне евĕр «дамка». Теприсенче сиксе каҫма юрат. Малтан вайисене номерлесе сёҫ тухнăчĕ, унтан вёсене ятсем патăм. Хăшĕ-пĕрне паллă сынсен ячĕсемпе хисеплерĕм. Тĕслĕхрен, «Кузнецов шашки». Николай Кузнецов – паллă разведчик, Таван сёр-шывăн Аслă вăрҫин Геройĕ, Пауль Зиберт нимĕҫ офицерĕн ячĕпе ёсленĕ, паттăрла вилнĕ. Николай Иванович пири ачаранпах пелетĕп, ана хисеплетĕп. Хăш-пĕр вайя ҫывăхри халăх ячĕпе палăртма шухăшларăм. Чăваш Ен, Шупашкар Чул хуларан инсĕ мар. Сирĕн тăрăхра ача чухне икĕ хут пултăм, Атăл тăрăх теплоходла ярăнтăм. Халĕ Шупашкар тата илемленĕ теҫчĕ. Совет Союзĕ пулнă чухне хула ыглах «йăлтăртатмаччĕ», – каласа кăтарчĕ Виктор.

Уйрăмлăхĕ мĕнре?

«Чăваш шашкине» 8x8 калăпăшлă хăма ҫинче выляҫсĕ. Шашкăсем таватă тĕслĕ /хура, шурă, хёрлĕ тата кăвак/ – пĕтĕмпе 32. 8 кăвак, 8 шурă шашкăсем – пĕрремĕш вайăҫан, хура тата хёрлĕ тĕслисем /иккĕшĕ те 8-шар/ – иккĕмĕшĕн. Шуррисемпе хурисем малалла диагональпе сёҫ куҫаҫсĕ. Кăвак-

кисемпе хёрлисем малалла тата айкинелле вертикальпе, горизонтальпе куҫаҫсĕ. Вайăҫа шашкăна урăх вырăна лартнă хыҫсăн ана хайĕн тепĕр тĕслипе ылмаштарать. «Шупашкар шашки» урăх тĕс йышне кёрет. Кунта кашни вайăҫан икĕ тĕс /вид/ шашка. Вёсенчен кашни тёрлĕрен куҫать, ташмана тёрлĕрен «сиет». «Шупашкар шашкине» 10x10 калăпăшлă хăма ҫинче выляҫсĕ. Пĕтĕмпе 40 шашка: хура, шурă, хёрлĕ, кăвак тĕслисем. 10 кăвак, 10 шурă шашка – пĕрремĕш вайăҫан, ҫавăн чухлех, анчах хура тата хёрлĕ тĕслисем, – иккĕмĕшĕн. Вёсем пурте малалла диагональпе куҫаҫсĕ. Ку вайă тĕсĕн уйрăмлăхĕ – ташмана «сиесси» шашка тĕсенчен килет.

Виктор Медведев ача чухне юлташĕсемпе шашкăлла вылянă. «Вырăс шашки» вăл шухăшласа кăларнă вайисенчен йывăртарахши? Виктор каланă тăрăх – хăшĕ-пĕри сăмăлрах, теприсем кăткăсрах. Тĕслĕхрен, «Чăваш шашки» унран йывăртарах. Унта правила нумай.

– Тёрĕссипе, малтанах шахматан сĕнĕ тĕсĕсене хатĕрлеме палăртнăчĕ. Ана шашкăран ытларах килĕштересĕ. Шахматан 600 яхăн тĕсне шухăшласа кăлартăм. Вёсене те пĕр кенеке пухасшăн, – ёмĕчĕпе паллаштарчĕ Виктор. Чул хулари Н.И.Лобачевский ячĕллĕ патшалăх университетĕн истори факультетĕнчен вĕренсе тухнăскер халĕ пиар-менеджерта ёҫлет. Сĕтел сĕ вайисем хатĕрлесси – унан чун киленĕсĕ. Виктор ҫак киленĕҫ професси саврăнасса ёненет.

– Хальлĕхе манăн тĕп теллев – ал ҫырусене йёркене кёртеси, сĕтел сĕ логика вайисемпе кăсăкланакансемпе туслашасси, – сăмахне вёҫлерĕ Виктор Медведев.

Ирина АЛЕКСЕЕВА.

Сёр улмине халалласа

Мĕнле мероприяти иртет тетĕр-и? Сăмах кун пири марха. Чăваш Енре сёр улмине халалласа... палăк лартасшăн.

Ҫак ыйтава Пĕтĕм тĕнчере «Сёр улми – 2014» куравра сўтсе явма палăртнă. Вăл Шупашкарта нарăсăн 20-21-мĕшĕсенче иртĕ. Хальлĕхе унта Раҫсейĕн 13 регионĕнчи 50 предприятти хутшăнма кăмăл тунă. Чăваш Ен Пуҫлăхĕ Михаил Игнатьев сёр улмине малтанах «республика бренчĕ» тенĕ. Пĕр сын вара ЧР ял хуҫалăх министрне «иккĕмĕш ҫăкăра» халалласа палăк тума сĕннĕ. Вăл шухăшланă тăрăх – сёр улми вăрҫă вăхăтĕнче тата ун хыҫсăнхи выҫлăх сўлесенче чылай ҫынна вилĕмрен ҫăлнă.

Тутар поэзийĕ – чăвашла

Чăваш халăх поэчĕ Юрий Сементер тутар поэзийĕн антологине куҫарнă. Сăвăсен пухи «Тутар поэзийĕн кăшăлĕ» ятлă.

Кенеке тутарсен 123 поэчĕн хайлавĕсем кĕнĕ. Вёсен йышĕнче: Габдулла Тукай, Дăрдменд, Муса Джалиль, Хасан Туфан... Кенеке презентацийĕ Чăваш наци библиотекинче ёнер иртнĕ. Унта Тутарстан Писательсен союзĕн председателĕ Рафис Курбанов, чăваш поэчĕ Евгений Турхан, тутар поэчĕ Ренат Харис килсе ҫитнĕ.

Ёлĕкхи кăмака

«Ялти кашни сурта сўт ҫанталăк газĕпе ашăтнă вăхăтра мĕн кăмаки? Ҫитменнине, ёлĕкхи», – тесе телĕнетĕр-и? Ҫапла, сăмах шăпах ёлĕкхи кăмака пири. Ана Шупашкарта строительство ёҫсем тунă сёрте тупнă.

Вăл – чăн-чăн археологи палăкĕ. Чăваш патшалăх гуманитари аслăлăхĕсен институтĕн телчевĕсем палăртнă тăрăх – кăмака XVII-XVII ёмĕрсенчи. Ана нарăсăн 3-мĕшĕнче Калинин кĕперĕ ҫывăхĕнче, Кайбулка юхан шывĕн сулахай енче, чакаласа кăларнă. Кăмака 4,65 метр тăршшĕ, 1 метра яхăн сўллĕш. Унта мĕн теллевпе усă курнă-ха? Ҫакна археологи шывавĕ ирттермесĕр татса калама сук. Анчах ҫакна палăртма пулат: ахăртнех, кăмакапа усă курса керамика хатĕресем кăларнă. Архивра палăртнă тăрăх – Кайбулка, Шупашкар, Сăкăт юхан шывĕсен айламенче ҫакнашкăл мастерскойсем пулнă.

Парăмсем пири – социаллă сайтра

Ҫапла, сынсем хайсен парăмесем пири социаллă сетьсенчи «Даннăйсен банкĕ» /«Банк данных исполнительных производств»/ ятарлă хушăмра /приложени/ пĕлме пултарасĕ.

Ҫавăн пекех «ФССП» хушăм пур. Ана Google Play, Windows Phone тата App Store хушăмесен «лавкисенчен» системăна лартма пулат. «Даннăйсен банкĕнче» кирлĕ информаци пĕтĕмпех пур: парăмсан даннăйсем, документ номерĕ, парăм виҫи, суд приставĕсен районти уйрăмĕн адресĕ, вёсен ячĕ-шывĕпе телефон номерĕсем. Ҫакнашкăл мел компьютертан хăпмасăрах парăма татма май парать. Ҫавăн пекех тўлемелли сервиссем тата Oplatagosuslug.ru /кĕсье телефонĕн счĕчĕ ҫинчен/ пулăшнипе таталма май пур. Сайтран реквизицисемлĕ квитанцие хут сине кăларса касса урлă та тўлеме пулат.

Марина Сизова – сĕнтерўсĕ

Сĕнĕ Шупашкарта ҫăмăл атлетика енĕпе Раҫсей ашăртăвĕ вёсленнĕ. Сёр-шывăн тёрлĕ регионĕнчи 18 сұл тултарман 500 ытла спортсмен вай виҫнĕ.

Амăртура яш-хёр лайăх кăтартусемпе палăрнă. Мускавра пурăнакан Елена Булгакова йĕтре тĕксе Раҫсей рекордне сĕнетнĕ.

Эстафетăра та Мускав хёрĕсем маттур пулнă. Вёсем ҫак дисциплинара та сёр-шыв рекордне сĕнетнĕ. Чăваш Ен спортсменĕсен йышĕнче Олимп резервĕсен Сĕнĕ Шупашкарти училищинче вĕренекен Марина Сизова палăрнă. Вăл 200 метрлă дистанцире сĕнтернĕ, 60 метра чупса кĕмĕл медале тивĕснĕ.

Ирина АЛЕКСЕЕВА хатĕрленĕ.

“Хыпар” Издательство сурчĕн кăларăмесене 2014 сұлăн II сурринче илсе тăмашкăн Раҫсей почтин мĕн пур уйрăменче ҫырантарма пуҫланă. Ваксăр!

РЕСПУБЛИКАРА, СЁР-ШЫВРА, ЧИКĖ ЛЕШ ЕНЧЕ

ХАҖУША!

Шанса вилнё... 12 сын

Тепёр кунхине Етёрне районё-нчи Кёсён Түмерле ялёнче 33 султи хёраәм шанса вилнё. Эрех-сәмакун таврашне тирке-менскер, ахартнех, ун чухне те ура пулман.

Кәрләчән 29-мөшёнче усал хыпар Җөрпү районёнчи Первомайскинче саралнә – 74 султи II ушкән инваличё шаннипе пурнәсран уйрәлнә. Пёччен пурнәканскерён виллине кўрши тупнә. Төрөссипе, сусәр арсын унччен те урине тәм илтерич-ченех шәннә – ун чухне ватә сыннан ура пўрнисене татнә. Тепёр кунхине Канашри “Хёвел”

дача хуҗаләхөнчи пёр суртра тимёр кәмакапа хутса ашанса пурәннә икё бомж виллине асәрханә. “Фунфуриксем” ёсёе үсёрёлнәскерсем сурт сивён-сен те вәранайман...

Султаләкән пёрремөш уйәхөн юлашки кунёнче Канаш районё-нчи Җөспөл ялёнче хайён кил хапхи умёнчех 46 султи хёраәм келеткине пёр таванё асәрханә. Саккунсәр упәшкипе пурнәканскер эрех-сәрапа иртёхни паллә.

Җак төслөхсем төлөшпе след-ствиченхи төрөслөвсем иртте-реҗсё.

Никита АНДРЕЕВ.

ТИСКЕРЛӘХ

Кашарни сивви кәҗал пите чәннипех те самаях чөпөтрё. Сывләш температури хәш-пёр тәрәхра 35 градус таранах анчө. Җавәнпах хурләхлә хыпар та тәтәшрах илтөнчө – кәрләч уйәхөнчи шартлама сивёре Чә-ваш Енре 12 сын шанса вилнө.

Вәрнар районёнче виҗё сын хытә шаннипе пурнәсран уй-рәлнә. Кәрләчән 16-мөшёнче Шәхаль ялёнче херё хайён 77 султи ашшө пўрт умёнче выр-тнине асәрханә. Хытах шаннипе чётрене ернөскере больницәна асатнә-ха, анчах унән пурнәсче җәлса хәварайман. Суд-медици-на төпчөвө вәл пётём орга-низмө шәннәран сывлама ча-рәннине паләртнә. Җав кунах Мән Явәшра арсын хайсен кил картишёнчех 83 султи амәшён виллине тупнә. Кинемей ура ыратнипе нушаланнә. Җөр вар-ринче тула тухсан шуса ўкнө, тәрайман – шанса вилнө. Кәр-ләчән 18-мөшёнче Уравәшра та җакнашкәл инкөк пулнә – 57-ри арсын виллине ёсрен таврәннә пёр таванё асәрханә.

Тепёр пилёк кунран Канашри нумай хваттерлө пурәнман сур-тра икё бомж виллине тупни пирки иртнө номерте сьрнәччө. Шупашкарти Студентсен тәкәр-ләкөнче 28 султи каччә савнийө патёнчен таврәннә чухне шанса вилни сьнчен те асәннәччө. Ун хысҗән та хурләхлә хыпар килме чарәнмарө. Кәрләчән 27-мөшёнче ирхине Канаш районёнчи Вәта-кас Татмәшра урам варринчех 80-ри хёраәм виллине тупнә. Малтанләха пёлтернө тәрәх – кинемей эрех-сәрапа айкашман.

Туй хысҗәнах алхаснәскерсене - төрмене

Саккуна унччен те пәснә, ниҗта та ёслемен ар-мөпе упәшки айәплине Канаш районён сүчө сирө-плетнө. Хёраәма пётёмөшле режимлә колоние җулталәк җурәлләха асатма йышәннә, мәшәрне те җав тапхәрләхах, анчах сирөп режимлә колоние.

Уголовлә ёс материалёсем тәрәх – пёлтөрхи авән уйәхөн 15-мөшёнче вөсем, малтанхи кун мәшәрланнәскерсем, җемье җавәрнине паллә тунә. Тин җөс авланнә арсын, үсёрскер, тара илнө машина рулө умне ларнә та Канаша кайма тухнә. Паләртнә хулана ситнө-ха вәл, унта вара автовок-зал картине пырса тәрәннә. Апла пулин те чарәнман, ярмәркәна көнө. Унта “тимёр утне” пәрахса хәварнә та аякрах мар пытанса лару-тәрәва сәнәнә. Хуралҗә карта юрәхсәра тухнине асәрханәран полици ёсченөсене чөннө. Пакунли-

сем вырәна җитсен хуҗасәр автомашинәна илсе кайма эвакуатора чөннө. Җөнө Шупашкар арсынө унччен маларах арәмө патне шәнкәравланә та машина патне сиксе тухнә. Эвакуатор ситнө төле җөнө сын та унта пулнә. Усёр хёраәм полицей-скисен сүлне пўлме пикөннө. Хәләсламаншкән чарәнма ыйтсан та арәмөпе упәшки ләпланман: арсын йөрке хуралсөсөнчен пёрне хайён пусөпе питөнчен чышнә, мәшәрө вара виҗө полицейские те тапса-җапса пётөрнө.

Паләртмалла: полици ёсченөсене пәхәнманшән тата авари вырәнөнчен тарнәшән арсынна ун чухне пилёк таләкләха хупнә тата руль умне пёр сүл ларма чарнә. Вәл унччен суд саки сине вәрә-хурах ёсөпе аппаланнәшән, сынран хөсёрлесе укҗа ыйтнәшән, улталанәшән ларнә, арәмө вара хурахла ёсө явәснәшән, аллипе хәләсланнәшән...

Дмитрий АНДРЕЕВ.

НАРКОМАНИ

Инкөклө хваттер

Җөнө Шупашкарти Первомайски урамөнче пурәнкан арсын төлөшпе уголовлә ёс пу-сарнә. Мөншөн тетөри-и? Наркопритон йөрке-ленөшөн тата аңа тытса тәнәшән.

24-ри хөр дезоморфин тутаннә. Җакән сьнчен полицейскисем пёлнө-ха. Көсөх вөсем кил хуҗи хайён хваттерне пырса сўреме ытти наркомана та ирөк панине илтнө. Җавәнпа йөрке хуралҗи-сем төрөслөв ирттернө. Шырав вәхәтөнче поро-шок өвөр япалан йөрө юлнә савәт-сапана туртса илнө. Вөсене төрөслөве ярса панә.

Сәмах май, иртнө уйәхра икө наркопритон «ёс-хөлне» чарнә.

Пёрне тупнә, анчах ирөкре...

РФ наркослужбин Чәваш Енри управленийён ёсченөсем Мускавра суралнә хёраәма Җөмөрле-ре тытса чарнә. Вәл республикәна наркохутәш кўрсе килсе салатакансенчен пёри пулнә.

Усламҗә сүмөнче 60 ытла грамм героин тупнә. Аңа хёраәм пөчөкшер виҗөпе полимер хутаҗсене янә. Преступник төлөшпе уголовлә ёс пусарнә. Саккуна пәснәшән аңа 8-15 сүлләха төрмене лартма пултараҗсө. Следстви пырать. Ытти преступника тупас төлөшпе оперативлә шырав мероприятийөсем ирттерөсө.

Елена ВЛАДИМИРОВА.

Йөрке хуралө пёлтерет

Икө кун ёснө те...

Сөнтөрвәрри хулинче төпленнө 37-ри арсынпа унән саккунсәр арәмө, 48 сүлтискер, районән төп больницинче вилнө. Вөсене, спирт хутәшө ёсөе наркәмәшланнәскерсене, җавәнпа илсе пынә.

Малтанләха пёлтернө тәрәх – кәрләчән 24-мөшөпе 25-мөшөнче вөсем маларах туйнә 5 литр көрекен савәтран машина кантәкне сүмалли шанман шөвеке яра-яра ёснө. Малтан арсын хайне япәх туйнә, аңа больницәна лөснө. Кәштахран хёраәм та аптәраса ўкнө. Аңа та сыватмәша лөснө. Анчах вөсем больницәран сывалса тухайман. Лару-тәрәва малалла төпчөсө.

Сикнө... 7-мөш хутран

Кәрләчән 31-мөшөнче каҗ кўлөм йөрке хуралне Шупашкарти Хусанкай урамөнчи пёр общежитире пурәнкан хёраәм шәнкәрав-ланә, унән 18 сүлти ывәлө 7-мөш хутран сикнө-мөн.

Малтанләха пёлтернө тәрәх – җав каҗхине каччә хайсен пўлөмөнчех эрех черккине пушатнә та коридора тухнә, амәшө – ун хысҗән. Анчах вәл ывәлне пуләшма ёлкөреймен – лөшө балконран сикнө. Йөрке хуралсөсем төпчөнө тәрәх – йөкөте пусмәрламан, хөнемен. Җакна кәтартакан-паләртакан суран унән үчө сьнче пулман. Вәл сагла майпа пурнәсра сыв пуллашма шухәшланә. Анчах мөншөн? Җакна следствиченхи төрөслөв уҗамлатө.

Асран тайәлнәскер

Шупашкарта пурәнкан 23 сүлти каччә төлөшпе пуҗарнә уголовлә ёсө тишкерсе пётөрнө. Җынна вөлернөскерөн шәпине Ленин районён сүчө татса парө.

Следстви версийө җапларах: пёлтөрхи чўк уйәхөнче җакскер хайён хваттерөнче 46 сүлти пөлөшөпе эрех ёснө. Унччен те пулмасть – җөсө ярса тытнә та җавскөре мәйөнчен чикнө. Арсын җавәнпах сывлама чарәннә. Җакән хысҗән вәл вилене пёрремөш хутри балкон айне сөтөрсө кайса пәрахнә. Суд-психиатри төрөслөвө ирттернө тәрәх – тискер преступлени тунә яш психика төлөшөнчен сывә мар, җавәнпа вәл хай мөн хәтланнине аңланма пултараймасть. Пётөмлө-түре паләртнә тәрәх – унән психиатрин ятарлә стационарөнче сипленмелле.

Экстремиста – сыватмәша

Җөрпү районён сүчө Төнсөр ялөнче пурәнкан 20 сүлти каччә айәплине сирөплетнө, җамрака психиатри больницине асатма йышәннә.

Уголовлә ёс материалёсем тәрәх – Төнсөр каччи 2013 сүл пусламәшөнче килөнчи компьютерпа усә курса Интернетри социаллә сайтсенчен пөринче графика информацийө тата аудиоҗыру вырнә-тарнә. Унта вара халәхсен тусләхне аркатма чөнсе калани пулнә. Суд-психиатри төрөслөвөн пётөмлөтөвөпе килөшүллөн – каччә хай мөн хәтланнине аңланма пултараймасть, вәл психика төлөшөнчен сывә мар.

Вожатәй саккуна пәснә

Шупашкар районөнчи Вәрманкассинче вырнәснә “Ылтән пучах” ача-пәча кану лагерөнче ёслөнө 19 сүлти каччә айәплине суд сирөплетнө. Унран 15 пин тенкө шыраса илме йышәннә.

Следстви тишкернө, суд пәхса тухнә тәрәх – пёлтөрхи җөртме уйәхөн 3-мөшөнче вәл лагерьте канакан 10-ри арсын ачана питөнчен сүпнә. Тепёр кунхинех хур тўснө ачана амәшө илсе кайнә. Хайхискер лагере урәх таврәнман. Паләртмалла: җөртме уйәхөн 17-мөшөнче җөрле вәл тепёр икө вожатәйпа пёрле көсөн ушкән корпусөнче пуҗтахланнә: сывәрма выртнә ачасене урайне антарса пәрахнә, пёрне душ пўлөме сөтөрсө кайса шыв сапнә... Куншән вожатәйсене 700-шер тенкөлөх штрафланә. Унсәр пуҗне җак путсёрлөхе пула вөренү министрөн сүмне, пай пуҗләхөпе специалиста дисциплина төлөшөнчен явап тыттарма тивнө.

Троллейбусах...

Нарәс уйәхөн 3-мөшөнче Шупашкарта троллейбусах 75 сүлти арсын вилнө. Ку төслөх төлөшпе следствиченхи төрөслөв пуҗарнә.

Официаллә верси җапларах: арсын “Хусанкай урамө” чарәнур ларнә, анчах теприне – “Дорисс-парк” – ситнө төле вилнө. Васкавлә медпуләшү ёсченөсем вәл пурнәсран уйрәлнине сирөплетнө. Суд-медицина төпчөвө тәрәх – вәл хайён хәсәкө тип пыра кайнипе вилнө.

Тусна та ан шан

Җакән пек калас килет Вәрмар районөнчи 42 сүлти хёраәм төлөшпе пуҗарнә уголовлә ёсөе паллашнә хысҗән. Унпа сьхәннә ёс-пуҗа суд җак кунсенчех пәхса тухө.

Следстви версийө тәрәх – пёлтөрхи чўк уйәхөнче вәл кўршин килне көрсе тусөн сумкинчен банк карттине йәкәртса тухнә. Унән парольне вара лөшө кредит парәмне банкомат урлә татнә чухне ас туса юлнә. Җапла майпа карттәра пулнә 8 пин тенкө сүхалнә. Хёраәм хайён айәпне йышәннә.

Никита АНДРЕЕВ хәтөрленө.

ХЫПАР

АЧАПЦА

2014, нарәс, 7

МАТТУРСЕМ!

Паян Сочире спортан пысак уявё старт илет. Олимпиада кайма, амартусене сенкер экранран мар, хайсен куҗёпе курма аслисем те, кёҗённисем те ёмётленеҗсё. ЧР Вёрену министрствы республикари ача җурчёсенче пуранакан 6 хастара Олимп ваййисене җитсе курма май туса панә. Вёсемпе инҗе сула тухиччен каласрам.

ТАЛАХСЕМ – СОЧИРИ ОЛИМПИАДАНА

Сёне куна ирхи зарядкаран пусласё

Җак чыса җёмёрлери ача җуртёнен иккё тивёҗнё: Андрей Филипповпа Андрей Ильин. Сочие каяссине пёлтерсен вёсем пите саванна. Арсын ачасем хуп турттарна чухне те Олимпиада пирки шухашланине пытармарёҗ. Юлташёсем вёсене амсанаҗсё, унти кашни саманта телефонпа ўкерме хушаҗсё.

Андрей Филиппов 8-та чухне ашё-амашё хуттисёр тарса юлна. Вәл җёмёрлери ача җуртёненче 2006 җултанпа пуранат. Качча спортпа туслә. Пёр чупу та унсәр иртмест. Андрей фристайл, хоккей, бобслей тата спортан ытти тёсне килёштерет. Амартусенчен час-часах җёнтерёпе тавранат. Олимпиада хыпарёсемпе паллашсах тарат. Унан историйё пирки те вуласа пёлнё вәл. Шкул пётерсен качча җар училищине вёренме кёресшён.

Андрей Ильина җёмёрлери ача җуртне шапа 2008 җулта илсе җитернё. Вәл та спортпа пите туслә. Качча йёлтёрпе чупма, конькипе ярамна юратат. Пёлтёр сноуборд җине пёрремёш хут танә. Ача җуртёненче инҗе мар вырнаҗна йёлтёр бази җамрака асталәха туптама пулашат. Пуша вәхата пёрре те ахаль ирттермест вәл. Бассейна җурет, ўт-пёвне тёрлө майпа җиҗёхтерет. Сывә пурнаҗ йёркине пәханаканкерён пётём шухашё Олимпиадапа җыханна. Спортан пысак уявё унан асанче ёмёрлөхе юласси иккёлентермест ача.

җёмёрлери ача җурчён директорё Любовь Шинкаренко икё Андрей ыттисене ыра тёллөх панине палартрё. Каччасем куна зарядкаран пуслани, сывә пурнаҗ йёркине пәханни никамшән та варттанләх мар. Андрейсем сын умёненче хайсене тытма пёлнипе ыттисенчен уйралса тарасҗё. Любовь Михайловна шухашёпе – кунашкәл ачасене хавхалантарни кирлө те, выранлә та.

Билет – шапа парни

Парачкаври ача җуртёненче пуранакан Алексей Грязновпа Анастасия Лебедева та Сочие җитсе курёҗ. Олимпиада ярассине пёлтерсен арсын ача җав тери саванна. Вәл спорт амартәвёсе-

• Андрей Ильинпа Андрей Филиппов.

не пәхма юратат, биатлонпа кәсәкланат. Пуша вәхатра Раҗсёй спортсменёсен тупшәвёсене сенкер экранран санат. Шывра ишесси, ухаран пересси, йёлтёрпе чупасси Алексейшән йәлара. Арсын ача шашкәлла выляма та аста. Олимпиада курма каймашкән тивёҗ пулни уншән чи пысак саванна. Ача вәл пурнаҗ парнипе танлаштарат. Хоккей турнирне тёрё эфирпа та мар, залра ларса курма май пурришён уйрамах хёпёртет, хамар җёр-шывпа маңасланат. Арсын ача спортан хёллөхе тёсёсене ытларох килёштерет. җитёнсен вәл биатлонист пулассән.

Алеша пурнаҗне спортпа җыхантарасшән так Настя мён пёчкренех сцена җинче юрлат, ташлат, куракана хайён пултарулаҗёпе савантарат. Пике районтисене җеҗ мар, республика шайёнчи конкурс-фестивале те хутшанат, малти вырансене йышанат. Олимпиада каймалли билет Настяңнә кәмәл-туйамне җёкленё. Вәл спортан пысак җак уявё пирки Интернетра вуласа пёлнө. Хёр ача Сочие хулипе паллашасшән, спортсменсем пуранакан тата вёсем амартусене хатёрленекен вырансене җитсе куласшән.

Лидия Бикина директор каласа катарна тарәх – Парачкаври ача җуртёненче Олимпиадапа җыханна чылай мероприятия иртнө. Ачасем Олимп җуламён факелне те тытса курна, сән ўкерчөксен конкурсне, спорт амартәвёсене хутшанна. Унтах

20-14 спорт лонгмобё» акцие хутшанна. Унан йёркипе килёшүллөн 14 сехетре 20 минутләх чупу старт илнө. Палартна маршрута пёрисем йёлтёрпе, теприсем конькипе, виҗсёмёшсём җуран чупса парантарна. Акцие хутшаннисен йышёнче 2000 җулхи Олимп ваййисен бронза призерё, Раҗсёй чемпионё Владимир Андреев тата Сергей Иванов спортсмен пулна. Вёсем, ача җуртёненче пуранакан Сергей Семенов уява факел йәтса чупна чухнехи тумпа тухна. Ача җуртёненче пуранакансемпе унан ёҗсөнөсем юртан «Сочи 2014» тесе җырма та ўркенмен.

Мargarита Павлова директор пёлтернө тарәх – вёсем патёнче те Олимпиада халаланә чылай мероприятия иртнө. Шәпәр-

лансем сән ўкерчөксен конкурсёненче тупашна, информаци сехетёненче ачасене Олимп ваййисен историйёпе паллаштарна, вёсем спортан пысак җак уявёпе җыханна кинофильм та курна. Олимпиада халаланә эрне лонгмобпа вёҗленнө. Ёнер ача җуртёненче пуранакансемпе унан ёҗсөнөсем икё җамрака Сочие асанна.

Павел Софронов Олимп ваййисене кайса кураһса тёлөкре те тёлленмен. Акә кёҗсех вәл хоккей матчёнче пирённисемшён «чирлө». 8-мөш класра вёренекенскер хай те спортпа туслә. Вәл футбол тата самбо секцийёсене җурет. Вырас чёлхи тата математика предметёсемпе олимпиадасене хутшанна.

Валерия Питирнова та Сочие кайма тивёҗсисен йышне ахальтен кёмен. Пёлтёр вәл ача җурчөсемпе интернат школсенче пуранакан ачасем җамәл атлетика енөпе республика шайёнче иртнө амартура 1-мөш выран йышанна. Кәҗал Чаваш Ен Пусләхён стипендиачёсен йышне көнө. Валерия ача җуртёнчи мён пур мероприятие хастар хутшанат, хайёнчен кёҗсөннисене вёренёре пулашат.

Ашшө-амашё хуттисёр тарса юлнисемшён Олимп ваййисем иртекен хулана җитсе курни чәннипех те пысак парне пулө. Тәләхсем җак чыса тивёҗ. Олимпиада, капәр Сочие вёсен кәмәлне җёклессе, самантләха та пулин йывәр шапи пирки мантарасса, җитёнөсем тумпа хистессе шанас килет.

Любовь ПЕТРОВА.

• Анастасия Лебедевапа Алексей Грязнов.

җак пулама халаланә кёнеке куравё ёҗлет. Лидия Викторовна шухашёпе – Алексейпа Настя Олимпиада кайса курма чәннипех те тивёҗ.

– Вёсем иккёшө те пултарулла. Темисе ача җурчө улаштарма тиврё пулин те Леша хуҗалмарё, спортран писмерё, җёнө йыша ханәхса җитёнөсем тумпа вай-хал җитерчө. Настя та маттур. Пёр җемьерен тёрех таваттән килнөччө вёсем. Ашшө-амашё хуттисёр тарса юлнәскер пуҗ усмарё, хайён пултарулаҗне аталантарма тарәшрө, – сәмахне вёҗслерё Лидия Викторовна.

Раҗсёй шайёнчи акцие хутшанна

Кәрләч уйәхён 31-мөшёнче Шупашкарти ача җурчө «Сочи

• Валерия Питирнова Владимир Андреев спортсменпа.

Спортсмен сән үкерчөкө – учебникре

Лавкасенче сёр-шыври, тёнчери палла сынсен сән үкерчөкөсемлө сыпастармалли хутсем сутаҗсё. Вёсем снчче ытларах чухне эстрада "сәлтәрёсен", спортсменсен сәнне курма пулать. Ятарлә литература кёнекисенче, хаҗат-журналта вёсем снччен сыраҗсё-ха. Пултарулләскерсен сән үкерчөкөсене учебниксенче пичетленё тёллөхсем пулнә-и?

Виктор ПОРФИРЬЕВ.
Муркаш районё.

Чәнах та, темён те пёлме, тёлчеме юратакансем унашкәл тёллөхе те тупса паләртнә. АПШра колледж студентсөсем валли кәларнә учебникре пёр спортсменкән сән үкерчөкө пулнә. Кам тетёр-и? Кәнтәр Корейән пики Ким Ён А. Вәл Ванкуверта иртнө хёллехи Олимпиадәра пәр снчче конькипе эрешлесе ярәнса ылтән медаль сөнсе илнө.

"Алгебра тата тригонометри. Графика тёллөшөнчөн пәхни" кёнекере тригонометрие вёренни пите кирлине әнлантарнә. Сәкна сәмахпа кәна мар, тёрлө үкерчөкпе те ёнентернө. Фигуристкән әмәртури сән үкерчөкөпе тригонометрири хәшпёр сәккуна әнлантарма усә курнә. Анчах Олимп чемпионкинчен ирөк ыйтман иккен. Кёнеке авторёсем спортсменкәна пёлтермен кәна мар, сән үкерчөк айне унән ятне те сырман. Ким Ён А вёсене суда пәман, мөншөн тесен унән сән үкерчөкне ыра тёллөвпе усә курнә. Унччен вара тёнчен икө хут чемпионки хәшпёр кәларәмпа судлашнә.

Аслисене парәнмаҗсё

Сочири хёллехи Олимпиадәна хутшәнакан Рәсҗей спортсменёсенчен чи сәмрәкки снччен пёлес килет. Кам вәл тата әстан? Мёнпе паләртнә? Ку таранччен хёллехи е суллахи Олимпиадәсене ачасем хутшәннә тёллөхсем пулнә-и?

Богдан ЗАЙЦЕВ.
Тәвай районё.

Хёллехи XXII Олимпиадәра пирён сёр-шыв чысне 223 атлет хүйтөлет, вёсен 60 ытла процөңчө кунашкәл әмәртәва пирвайхи хут хутшәнать. Вёсем сәк хисепе патшаләхри чи-чи вәйлә спортсменсен йышне кёме пултарнипе тивёснө. Спортсменсен вәтам үсөмө – 22 сул сурә. Сёр-шыв историйёненче ку ушкән чи сәмрәкки шултань.

Сочири әмәртәва сәнакансем пирён маттурсенчен чи кёсөннине Юлия Липницкаяна кураҗсё. Вәл пәр снчче конькипе эрешлесе ярәнать. Юля 15-ре сөс-ха, апла пулин те ку таранччен ситөнү чылай тунә. Рәсҗейён төнче класлә спорт мастерён ятне илнө. 2012 султа юниорсен хушшинче төнче чемпионкин ятне тивёснө. Нумах пулмасть иртнө Европа чемпионатёнчен вәл ылтән медальпе таврәннә. Юля Екатеринбургга суралса үснө.

Ку таранччен ытти султи Олимпиадәра та сәпсәмрәк спортсменсем сөнтерүшөн тупәшнә. Чи пирвайхи хёллехи Олимпиада 1924 султа Францири Шамони хулинче иртнө. Әна уснә тэле чи сәмрәк спортсменка Соня Хени суралнәранпа 11 сул та 295 кун сөс пулнә. Сәв әмәртура хөр ача пьедестал сине хәпарайман. Сәпах хёллехи II тата III Олимп вәййисенче ылтән медаль хуҗи пулнә. 1984 султа иртнө хёллехи әмәртусенче чи сәмрәк чемпионка ятне Ким Юни илнө. 13-ри хөр ача шорт-трек енөпе 3 пин метрлә дистанцие пёрремөш парәнтарнә. Сәмахран, Олимп вәййисене хутшәнакан гимнастсен халө 16 султан кёсөнрөх пулмалла мар. 1992 сулччен вара әмәртәва 14-рисене те хутшәнма ирөк панә. Спортән чылай тёлсөнче тупәшма 20-23 сулсенчисене тата асләраххисене сөс ирөк парәсҗө.

Вәрса пула чарнә

Олимп вәййи – пётём тёнчери чи пысәк әмәрту. Суллахи Олимпиада та, хёллехи те тәватә султа пёрре иртөсҗө. Паләртнә тапхәр Олимп вәййисем суралнәранпах сәкнашкәл-и? Тата спорт тупәшәвёсене паләртни снччех ирттермени пулнә-и? Е кәлаҗса татәлнә хуларә мар, урәххинче йёркелеме тивмен-и?

Иннапа Ирина ПЕТРОВӘСЕМ.
Красноармейски районё.

Хальхи вәхәтри суллахи Олимп вәййисенчен виҗёшне ирттермен. Пёлтерөшлө пуләмсем төнче вәрсисем кёрленөрен пурнәсланайман. 1916 султа суллахи Олимпиадәна Берлинта ирттерме паләртнә. Спортсменсемпе куракансене йышәнма сөнө стадион та хатёрленө. Анчах Тёнчен пёрремөш вәрси пынәран VI вәйәсем старт илеймен. 1924 султанпа суллахи тата хёллехи вәйәсене пёр султәләкра ирттерме йышәннә. Тёнчен иккөмөш вәрси пулман тәк суллахи вәйәсенче те, хёллехисенче те /1940 тата 1944 сулсем/ спортсменсем хәйсен вәйне виҗөччөс. Суллахи кашни Олимпиадән – пулнә-и вәл е пулман-и – хәйён черет номерө пур. Вәрсә вәхәтөнче XII тата XIII вәйәсем иртеймен. Хёллехисене вара ирттернисене кәна шулсәҗө. Хёллехи VI Олимпиадәна 1936 султа йёркелөнө. Тепёр вәйә, пиллөкмөшө, 1948 султа сөс пулнә. 1994 султанпа суллахи тата хёллехи Олимп вәййисем пёрпёрне икшер султан ылмаштарса пыраҗсө.

1976 султа Дөнверта /АПШ/ хёллехи вәйәсем йёркелеме паләртнә, анчах укәтенкөпе сыхәннә йывәрләхсене пула тупәшу вярәнне куҗарма тивнө. Спортсменсем Австрири Инсбрукга әмәртнә.

Вёсем те тупа тәваҗсё

Яшсем сәр ретне тәрсан присяга тытаҗсө. Вёсем сёр-шыва, халәха хүйтөлеме, сәр уставёненче сырнине пәхәнма, командирсемпе пусләхсен хушәвне пурнәслама сәмах парәсҗө. Судра тухса кәлаҗакансем те тёрёссине сөс пёлтерме шантарнине телекуравпа асәрханәчө. Сәкнашкәл йёрке, тен, Олимп вәййисенче те пур?

Артур АНТОНОВ.
Елчөк районё.

Хальхи Олимп вәййисен йёркелүҗи – Пьер де Кубертен. Вәл сөннипе Олимпиадәра тупа тәвас йәлана кёртнө, сәмахне те вәлах хатёрленө. Пирвайхи хут вәл 1920 султа янәранә. Арбитрсем пёрремөш хут Мехикара 1968 султа сәмах панә. Унтанпа, паллах, хәшпёр сәмах улшәннә. Халө спортсменсем әмәртусене уснә кун сәпла кәлаҗсө: "Сәк Олимп вәййисене йышәннә мөн пур йёркене пәхәнма хутшәнма спортән таса сывләшне туйса, спорта тата пирён ушкәнсен чысне хисеплесе тупа тәватәп. Сәкна әмәртусене хутшәнакансен ячөпе кәлатәп". Тренерсем, судьясем тата ушкәнсен официаллә сәпачөсем те тупа тәваҗсө.

2000 султа Сиднейре Олимпиада иртнө. Сәвән чухне тупа сәмахне кәшт уләштарнә. Унта әмәртусен вәхәтөнче допингпа усә курмәсси пирки шантарса кәлаттарнә.

Әста ытларах ирттернө?

Манән Олимп вәййисене чи нумай хутшәннә спортсменсем снччен пёлес килет. Камән Олимп карьеры пуринчен те ытларах тәсәлнә-ши? Тата хәш сёр-шывра, ыттисемпе танлаштарсан, Олимпиада ытларах иртнө?

Аделина АНАНЬЕВА.
Улатәр районё.

Паләрисен ретөнче Иван Йозеф Мартин Осийер ячө пур. Дани спортсменө фехтовани енөпе әмәртнә. Вәл 1908-1948 сулсенче иртнө Олимп вәййисене хутшәннә. Магнус Андреас Тулstrup Клазен Коноу парәс спорчө енөпе 1948-1988 сулсенче әсталәх кәтарнә. Сәв сулсенчех Дарвард Рэндолф Ноулз асәннә спортра тупәшнә. Хөрарәмсен хушшинче те Олимп карьерине тунисем пур. Энн Джессика Рансехаузен /АПШ/ Олимпиадәсенче пьедестал сине хәпарма чылай сул /1960-1988 сулсем/ әмәртнә. Кристилот Хансон-Бойлен /Канада/ та Олимп вәййисене /1964-1992/ сәвән чухлөх хутшәннә. Австри атлечө Яхтсмен Губерт Раудашль 9 вәййә /1964-1996/ хутшәннә, анчах 1960 сулхи Олимпиадәра вәл куракансен йышөнче сөс пулнә.

Олимп вәййисене чи нумай хут йёркелөнө сёр-шывсенчен пөри – АПШ. Унта суллахи тата хёллехи Олимпиадәсем 4-шар хут иртнө. Францире сәкнашкәл мероприяетсем – 5 /суллахи – 2, хёллехи – 3/, Германире 3 /2;1/ хутчен пулнә. Японире, Италире, Канадәра хёллехи вәйәсене икшер хут йёркелөнө, сулаххисене – пёрер сахалрах.

Стадиона каймасәрах курнә

Сочире пулакан әмәртусем снччен чылайранпах кәлаҗсәҗө. Паллах, кашни Олимпиада мөнпе те пулин паләрса юлать. Унчченхи Олимп вәййисемпе сыхәннә чи интереслө самантсемпе паллаштарсамәр, тархасәшән.

Юра МИХАЙЛОВ.
Йөпреҗ районё.

1936 сулхи вәйәсене уснә чухне Гармиш-Партенкирхенра /Германи/ Олимп суләмне пирвайхи хут хаваслә ларутәрура сүтнә. Олимпиадәна хупнә кун сүткәс сүннө. Олимп суләмө 1952 сулхи хёллехи Олимпиада умөн эстафетәна пёрремөш хут тухнә. Хёллехи сәв VI Олимпиада Норвегире, ытти чухнехи пек курорт вярәнта мар, сёршывән төп хулинче Осләра иртнө. Кунашкәл тёллөх хальлөхе – пёртен пёрре.

1976 султа хёллехи Олимп вәййисен талисманне – юр кёлеткене – официаллә майпа сирөплөтнө. Сәвәнтанпа кашни Олимпиада валли уйрәм паллә хатёрлеме пусланә. Инсбрукга фигуристсен әмәрту программине пәр снчче ташлассине те кёртнө. Тепёр тәватә султан Лейк-Плейсидре /АПШ/ әмәртусене ирттерме искусствөннәй майпа хатёрленө юрпа пирвайхи хут усә курнә.

Хёллехи VII Олимпиадәна спорта юратакансем Италири Кортина д'Ампеццо хулине каймасәрах курма пултарнә. Ун чухне мероприяет телекуравпа түрө эфирта пирвайхи хут кәтарнә. X Олимпиада Японире Саппоро хулинче иртнө. Сәвән чухне вәйәсем Европа тата Сүрҗө Америка тулашөнче пирвайхи хут пулнә.

ПЁРЛЕ ЛАРСА ЁСЛЕР-ХА

ТЁРЛЁ ТЁСЛЁ «ЧЁРЕ»

Туссем, нарәсән 14-мёшё җывхарать. Вәл мёнле кун пулнинне илтнё, пёлетёр ёнтё. Юратакансен кунё ячёпе пёрле вёренекенсене саламлама парне хатёрлер-и? Ёсе пурнәслама йывәр мар, апла пулин те эсир җывәх җыннәрсенчен пуләшу ыйтәр. Пёрле ларса ёслесен хавасләрах-җке.

Аләпа тунә открытка лавккара туянинчен пахарах. Уяв ячёпе чёре евёрлине хатёрлесен аванрах. А4 каләпәшлә сарә тёслё хытә хут, квиллинг мелёпе ёслеме кирлё ятарлә хут /сарә, хёрлё, кәвак тёслисем/ кирлё. Хёрлё, шурә, кәвак тёслё хутсем, хачә, ПВА җилём, пинцет /унпа пёчёк пайсене открытка җине җыпәстәрме меллё/ тупса хумалла.

Хытә хута җурмалла хуҗлатмалла. Ун җине чёре ўкермелле те касса кәлармалла. Хуҗлатнә вырәна тёкёмелле мар. Хёрлё хутран пёчёк 10-11 чечек касмалла, җулҗисене хачә вёҗёпе аялалла кәшт авмалла. Варрисе-

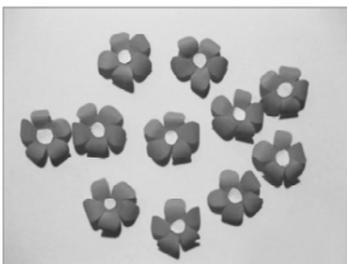
не шурә җавракасем җыпәстәрмалла. Хатёр чечексене чёрен сулахай хёррине җыпәстәрмалла. Унтан җавнашкал җичё чечек касмалла, анчах варрине шурә хутран тунә ярапа җыпәстәрмалла, җулҗисене шалалла авмалла.

Кәвак тёслё кёске йәрәмсем илмелле, пёр пуҗне шалалла җавәрсә җаврака евёр тумалла. Кашни татәка җапла туса чёрен сылтәм хёррине черетпе җыпәстәрмалла. Унтан сарә тёслё йәрәмсене җурмалла хуҗлатмалла. Икё вёсне шалалла җавәрмалла, хуҗлатнә тёлтен йәрәмсене җыпәстәрмалла, открыткан сылтәм енне вырнастәрмалла. Җавән пекех хёрлё тёслё йә-

рәмсенчен те тумалла, анчах вёсем ыттисенчен пёчөкрех пулчәр. Сулахай енчи пушә вырәнәта пысәк чечек «шәтса»

тухё. Әна кәвак тёслё хутран касса кәларәр. Җулҗисене аялалла авәр, варрине сарә җаврака җыпәстәрәр.

Эпё тёттёмре, вёлтёрен җара ўснё вырәнәта, җуралнә. Нүрөччё унта. Тавраллах ман евёр пичесемпе аппасем пурччё. Пирён таврара мён пулнә – җавәнпа апатланнә эфир. Эпё җүллё вёлтёрен туни тәрәх шәваттәм. Пурнәҗәмра пысәк улшәнә пуличчен җулҗисен айёнче җывәрәттәм.

Пёррехинче вәрәнтәм та «шурә җип» куртәм. /Ун чухне эпё җутә җинчен нимён те пёлмен/. Вәл эрешмен картинчен пачах урәхләччё. Вёсем эпё җуралнә чухне пирён җывәхра темён чухләччё. Картана җакланасран хәрәттәмәр.

«Шурә җип» әстан пулни интереслентерчё. Эпё туратсем, җулҗисем тәрәх җүлелле шурәм. Хәрушләх пирки те шухәшларәм. Анчах әнсәртран таврара тёттёмленчё, «шурә

ВУЛАКАН ПУЛТАРУЛӘХЁ

«ШУРӘ ҖИП»

Вёлтёрен лөпөшё чунне уҗни

җип» таҗта җухалчё, җил вөрчё те сумәр пусланчё. Типё вырән шыраса җулҗисен айне пытантәм. Унтах җывәрсә кайрәм. Җав вәхәтра манпа темён пулнә – эпё куколкәна җаврәннә.

Вәрәнсан мана питё кансёрччё, тәвәрччё. Урасемпе тапаҗлантәм. Җакна пула эпё хама курәк тунинчен аяккарах туйма, җүлелле җёкленме пуҗларәм. Урасем вырәнне җунатсем тухнә иккен. Эпё җёклентём, каллех «шурә җипе» куртәм. Халё ун патне җәмәлләнах вёҗрём. Вёлтёренён

йөплё җулҗисен хушшипе вёҗсе җүлелле җёклентём. Манән куҗа җутә йәмәхтарчё. Хама пысәкланнә шурә җипсен хушшине лекнён туйрәм.

Җөнё пурнәҗа майёпен хәнәхрәм. Хитре чечексене куртәм. Вёсен пылак сёткенне тутантәм. Җүлтен анакан җутә җине пәхма май җукчё. Халё вара вәл тата унән әшши манра пур пекех туйәнәт, мөншён тесен эпё ләпкәләхпа тәнәҗләха туйтәп. Сывләм тумламёнче хамән сәна куртәм. Эх, епле хитре эпё! Тёрёссипе, эпё мар, тёлёмелле тёнчене илсе тухнә җав җутә илемлё. Унпа яланах мәнәҗланәп, мөншён тесен Вәл манән чөрере пурәнәт.

Александр ПЛЕХАНОВ.
Автор ўкерчөкөсем.

◆ ШҮТ

Буратино спорт секцине җырәнма кайнә.
– Сәмсуна пула сана йышәнаймастпәр, – теҗҗё унта.
– Әна сиенлетесрен хәрәтәр-и? – ыйтәт Буратино.
– Сәмсуна нимён те пулмёха. Перчеткесене юрәхсәра кәларма пултаратән.

Невропатолог 4-ри хёр ачаран ыйтәт:
– Кушакән миҗе ура?
– Тәваттә.
– Кушакән миҗе хәлха?
– Иккё.
– Кушакән миҗе куҗ?
– Иккё.
– Кушакән миҗе хүре?
– Анне, әссәр җак сын ниҳәҗан та кушак курман-им?

Икё ача картишре футболла вылять.
– Сирён хваттерте мөншён шавласҗё? – ыйтәт пёри тусёнчен.

– Мана математикәпа киле панә хәнәхтарусене епле шутламаллине асатте аттене әнлантарать.

– Арәслансем мөншён чөрё аш кәна җиеҗҗё? – ыйтәт пёчөк арҗын ача аппәшёнчен.
– Мөншён тесен вёсем апат пёҗерме пёлмеҗҗё, – әнлантарать 8-ти хёр ача.

– Петёр, санән дневникү мөншён кётесре выртәт? – тётчет амәшё.

– Эпё әна «иккё» пәллә илнөшён айәпларәм, – тет шул ачи.

Ванюка хәнәна чөннё.
– Төпёр касәк торт җисем, – теҗҗё әна.

– Тавах, эпё икё касәк җирём ёнтё.

– Апла пулсан мандарин җи, – каллех сөнөҗҗё Ванюка.

– Тавах, виҗё мандарин җирём.

– Эппин, улма-җырла кәшт илсе кай.

– Тавах, эпё вёсене кёсьене чикрём.

– Атте, мулкач тирё хёлле җәнахах та шуралять-и? – ыйтәт Васук.

– Җапла.
– Манән җөлөк вара мөншён халё те шуралять?

Шкулта кёҗён классенчен пёринче математика урокё пырять.

– Ачасем, хәнәхтарәва пурнәҗлатпәр. Уҗланкәра 12 мулкач пулнә, 5-шө тарнә. Мёнле ыйту паратәр?
– Вёсене хәваласа җитер-и?

Александр САВЕЛЬЕВ-САС

ҖАВАНПА ХИТРЕ ТЁНЧЕ

Сад пахчи шав илёртет:
Шуралать е ешерет,
Улшәнәт куҗ умёнчех,
Җавәнпа хитре тёнче.

Уләхран вәрман таран
Сарәлса выртәт җаран.
Чечексем – кавир пекех,
Җавәнпа хитре тёнче.

Сивёре те әшәра
Түпене сәнәт йәмра.

Кайәксем турат җинче,
Җавәнпа хитре тёнче.

Кёр иртсөссөн хёл җитет,
Шур җитти җёре витет.
Тәвайкки – пүрт умёнче,
Җавәнпа хитре тёнче.

Ярәнса ырсан пурте
Эпё те кёреп пүрте.
Пур атте, анне, пиче,
Җавәнпа хитре тёнче!

А. ПЛЕХАНОВ үкерчёкё.

Джунглире пёр шакал чупса сүренё. Ансартран вәл усланкәра мәнасланса тәракан турткаша /павлин/ асарханә. Хайхискер пуҗне унталла-кунталла пәркаланә, хурине сарнә. Шакал ун җинчен куҗ илеймен. «Мён тери илемлө кайәк! Манән та ун пек пуласчө, анчах мён тумалла-ха? Турткашпа калаҗам», – шухәшланә вәл. Кайәк әна асархамасәр темиҗе хут җаврәннә. Җапә купи җине апатланма хәпарнә, унтан ташлама пуҗланә. Сассине хыттән кәларса җумәра чөннө.

Шакал турткаш юрласа пөте-

рессе кётнө те – ун патне пырса сәмах хушнә:

– Итлесемччө! Эсө питө хитре те мәнаслә, анчах темён ыратнә евөр кашкәратән. Санән куккук пек юрлама вөрәнмелле марши?

– Җав кайәкән чөлхине мана кам хәнәхтарө? – хирөҗселемен турткаш.

– Ан пәшәрхан: эпө вөрентөп, – тенө чөр чун мән кәмәллән.

Җапла вөсем туслашнә. Кәҗсере пөрле уҗәлса сүренө, пөр җапә купи җывәхөнче апатланнә. Турткаш мөне те пулин тинкерсе сәнәнә вәхәтра шакал унән утти-

не евөрлеме хәтланнә. Вәл хурине кайәкәнни пек җөклесе ташласси пирки те шухәшланә. Анчах хәйөнчен кам та пулин куласран шикленнө.

Пөррехинче турткаш темиҗе слива тупнә та җиме пуҗланә. Шакал та апатланма пәләртнә. Хәйөн йәвине чупса кайнә та качака путеккин урине сөтөрсө килнө. Вәл унта темиҗе кун та выртнә ёнтө, җавәнпа ыра мар шәршәллә пулнә. «Җиме май җук. Тен, тусәмран слива ыйтмалла? Вөсенчен те нимөнле уҗә та пулас җук», – шухәшланә шакал. Җав вәхәтра турткаш пөтөмпөх җисе янә, юлташө валли нимөн те юлман. Күреннө шакал кайма хәтөрленнө җөҗ – кайәк җөре чакаласа унта слива вәррисене ретөн-ретөн хунине асарханә.

– Мён тәватән эсө? – төлөнсе ыйтнә шакал.

– Анне мана ыра өҗ тума вөрентнө, ниҳәҗан та нимөн те ахаль кәларса пәрахма юрамани пирки асархаттарнә. Җавна асра тытса вәрра акас төрөм. Вөсенчен йывәҗсем шәтса тухәҗсө,

кайран җимөҗ парәҗсө. Эпө ун чухне туссене те хәнәлама пултаратәп, – әнлантарнә кайәк.

Кашкәр евөр чөр чун унән әслә шухәшөнчен төлөннө, төслөх илнө. Вәл та җөре чакаласа качака путеккин шәммиҗене чикнө. Җавәнтанпа икө тус асане кашни кәҗ кайса пәхнә. Көҗсөх слива вәрри пәрахнә вырәнта хунавсем шәтса тухнә. Тепөр ана җинче вара нимөнле путек те курәнман.

– Чөр чунсен шәммиҗем җимөҗ часах күреймеҗсө пулө. Манән шухәшпа, унччен пилөк, тен, вунә җул та иртет. Итле-ха, хаклә тусәм: манән куҗ төлне җөре айөнче өмөр выртнә шәмәсем те лекнө, анчах вөсенчен нимөнле калча та шәтса тухман, – пөтөмлөтнө турткаш шакала җәтәмләрах пулма хушса.

Вәхәт шунә. Слива йывәҗсөсем үснө. Кайәк тусне тата та ытларах йөкөлтөнө.

– Санән төлөнмелле вәй пур. Асамлә өҗсөм тәватәтән. Лартнә шәмәсенчен качака путеккиҗем пулчәр тесе әрәм-

ла, – тенө турткаш шакала.

Лөшө пушшөх тарәхнә. Вәхәт иртнө. Слива йывәҗсөсем җөҗсө сурса җимөҗ парнелөнө. Турткаш хәйөн мён пур тәванне хәнәна чөнсе сливәпа сәйланә. Айван шакал тусне әмсаннә, хәйөн йәвинче сурчәк җәтса ларнә.

– Ан пәшәрхан, тусәм. Санән та шәмәсенчен тухнә путексен көтөвө пулө, – шакал тата вәйләрах тарәхнәҗемөн турткаш унран ытларах кулнә. – Эсө выҗәпа аптәранәран ытла та имшерленнө. Халө шәрәх сунтарәть. Апатсәр тәрса юлмән-ши капла? Тен, санән слива та җиме вөрәнмелле?

Җакән хыҗсән шакалән җәтәмләхө пөтнө. Чөр чун кайәк җине сикнө те:

– Эпө слива җиме хәльөхе вөрөнеймерөм-ха. Апла пулин те унпа сәйланакансене питө лайәх пөлетөп! – тесе хәяррән кәшкәрнә. Турткаша сурса тәкса шәммиҗе төкө качки җисе янә. Җапла шакалпа турткаш хушшинчи тусләх вөҗленнө.

ШӘШИ ҖУРИПЕ КУШАК

Азербайджан юмахё

Пурәннә тет шәши җурипе кушак. Пөррехинче шәши җури шәтәкран тухнә та кушака туслашма сөннө.

– Санран нимөнле тәван та пулмасть, – хуравланә кушак.

– Мөншө? – төлөннө пөрремөшө.

Җәмламәскер хәравсә, вәра тата сәтәрсә тенө.

– Эсө төрөснөх калатән. Чәнах та, кәштах хәратәп, анчах эпө вәра та, сиен күрекен те мар, – илтөннө шәши җури сасси.

– Михөсене шәтарса җәнәхпа тырра вәрлаканө эсө мар-и? – йәл кулса ыйтнә кушак.

– Эсө, кушак пичче, нимөн те җиместөн-им? Сывләшпа җөҗ апатланатән-им?

– Эпө җимелли ыйтса макәратәп, мана илтсе хуҗа какай, җәкәр парать. Эсө вара никамран ыйтмасәр пөтөмпөх сөтөретөн.

Чәлайччен тавлашнә хыҗсән тин кушак туслашма килөшнө, анчах шәши җурине асархаттарнә: «Ултәласанах җисе яратәп». Пөчөкскер савәннә. Вөсем пөрле пурәнма пуҗланә.

– Халө кәркунне. Җанталәк лайәх, таврара җимелли темөн чухлөх. Көҗсөх хөл ларө, пөтөмпөх юрпа витөнө, пурәнма йывәр пулө. Атя хөл валли апат-җимөҗ хәтөрлер, – сөннө пөррехинче шәши җури хәйөн тусне. Вәл хирөҗселемнинне кура сәмахне тәснә. – Пөлетөн-и: җак өҗө пуҗәнсан мана хөнесе пөтерөҗ. Килсем тәраһ эсө сүресен лайәхрах пулө. Җу уҗланине курсан макәр – сана пөр кашәк парөҗ. Җавән пек хөл валли те саппас пухәнәт.

Кушак кунпа та килөшнө. Вәл җу питө нумай пухнә. Икө тус әна тупнә тәм кәкшәма янә. Сада илсе кайса йывәҗ айне чакаласа пытарнә. Вәхәт иртнө. Хөл те җывхарнә. Шәши җури тек җәтайман – кушака улталанә.

– Пиччөҗөм, паян манән иккөмөш сыпәкри шәлләма ят хураҗсө. Мана хәнәна чөнчөҗ. Унта кайма ирөк парсам, – йәләннә пөчөкскер.

Кушак әна часрах килме хушнә. Шәши җури унпа сыв пуллашнә, килтен тухсан тӯрөх садри вәрттән вырәна җул тытнә. Тәпрәна чакаласа җу кәштах җинө те каялла хурса витнө. Унтан киле таврәннә.

– Иккөмөш сыпәкри шәлләна мөнле чөнөҗсө-ха? – ыйтнә кушак.

– Кәштах, – хуравланә шәши җури.

– Телейлө пултәр. Хитре ят, анчах мөне пөлтөрет-ха вәл?

– Пиччөҗөм, эпө те әнланмарәм җав. Көҗсөх манән иккөмөш сыпәкри тата тепөр икө шәлләма ят парәҗсө. Җавән хыҗсән сана вөсем мөне пөлтөрнине каләп, – тенө шәши җури.

Тата темиҗе кун иртнө. Шәши җури каллөх җу җисө килнө. Вәл кушака иккөмөш сыпәкри тәванө патне каҗсә пирки каланә. Ку хутөнче те әна ирөк панә. Пөчөкскер йывәҗ патне сиккипөх чупнә. Җәва кәкшәм сурри таран җисен вырәна лартнә та киле таврәннә. Ку хутөнче те кушак ятпа интересленнө.

– Җурри, – тенө шәши җури.

– Санән тәванусөм төлөнмелле ятсем суйлаҗсө, – каләснә кушак.

Кунсем иртнө. Шәши җури урама җанталәк сивөтсе-сивөтсөх пынине курнә. Көҗсөх, юр җуса лартсан, вәл кәкшәма тупаймө. Җавәнпа кушакран тәванөсем патне юлашки хут кайса килмөшкөн ирөк ыйтнә. Ку хутөнче иккөмөш сыпәкри виҗсөмөш шәллөне ят парәҗсө.

– Эпө хирөҗсөместөп, анчах часрах таврән. Килте пөччен питө тунсәх, – тенө кушак.

Шәши җури каллөх йывәҗ патне чупнә. Кәкшәма чакаласа кәларнә та юлнә җәва пөтөмпөх җисе янә. Каялла пушә савәт вырнаҗтарнә. Шәши җури киле җитсен кушак унчөнхи пекөх ыйтнә.

– Төппипөх, – хуравланә хайхискер.

Кушак төлөннө те кулнә. Җакна курсан шәши җури тусне ят килөшмен пулө тесе шухәшланә.

– Җак ятсем мөне те пулин әнлантар-

А. ПЛЕХАНОВ үкерчёкё.

нине пөлетөп, анчах вөсен төп шухәшне халө те тавәҗраймастәп, – сәмах хушнә кушак.

– Кәкшәма курсан пөтөмпөх әнланән.

– Мөн пакәлтататән эсө? Кәкшәм патне мөн тума кайрән? – кәшкәрнә кушак. Җавәнтах җу саппасләх хәтөрленине аса илнө. – Юрать, кәкшәм җинчен аса илтертөн. Эпир унпа җу пытартамәр-җө. Вәл чиперөх ларать-ши унта? Атя кайса пәхар.

– Җул җинче питө ывәнтам, пиччөҗөм. Ыран кайәпәр, – пәрәнса юлма хәтланнә пөчөкскер.

Кушак унпа килөшнө. Җывәрма выртнә. Ирхине кушак шәши җурине чөннө. Ку хутөнче те пәрәнса юлма тәрашнә шәши җури, анчах тусө җине тәнә. Вөсем йывәҗ патне утнә. Кәкшәма чакаласа кәларнә, вәл вара – пуш-пушә.

– Ах, йәпәлти, эсө җәва җисе янә, – тарәхнә кушак.

Шәши җури хирөҗленө, саппас апата кушак хәй вәрланә тесе айәпа ун җине йәвантарнә.

– Кун чухлө җәва эпө епле җиме пултарнә? – каләснә кушак.

– Малтан – кәштах, унтан – җурри, кайран – төппипөх, – әнлантарнә шәши җури.

– Эпө җак сәмахсене ас тәватәп. Эппин, эсө тәванусөм патне җапла сүренө. Эсө җу җисе янә, эпө – сана, – кәшкәрнә кушак.

– Эпир тусөм-җө. Туссене җимөҗсө,

– тенө пөчөкскер. – Төрөс. Анчах эсө суйсан, вәрласан эпө сана җисе ярасси пирки каләсрәм-җө. Эсө усал йәласене пәрахәҗламарән, җавәнпа пөтетөн, – тенө те кушак шәши җурине җәтса янә.

Юратуна

РЕДАКЦИ ПОЧТИНЧЕН

Куш умёнчи тухатмаш

Ырә вәхәт тәлне пултәр, хисеплә «Самраксен хаҗачён» вулаканәсем! Хаҗатпа туслә пултәрән сыру сырмасәр чәтаймарәм.

Эпә 32-ре. Сергейпа 5 сул туслә пултәмәр. Каҗсерен җәлтәр шутлаттамәр, шуҗампа автан сасә парсан кәна уйрәлаттамәр. Пәррехинче, каҗине савнипе уҗалса сүренә вәхәтра, курнине аса илтәм те шуҗаша пултәм. Пыратпәр сапла Сергейпа урамра. Уйах сүтинче пәр хәрарәм урам урлә күрши патне чупса каҗине куртамәр. Патнерех җыварсан палларәмәр. Унан амәшне ялта тухатмаш тетчәс, анча эпә хутшәман – пәлместәп. Кунта вара хам куртә: хәрарәм йәпәрт чупса кәрә те карта айәнчен аллине тәсса темән амакә хучә. Йәри-тавра пәхкаларә те каялла чупрә, килне кәрсе сүхалчә. җитсен пәхрәмәр та – җамарта. Сергейшән куләшла пулчә, анча эпә хәшт хәрарәм та. Вәхәт шунәсемән җак хәрарәм күршипе хирәссе пурәннине асәрхарәм. Малтанах кил хуҗи пурнәсран уйрәлчә, унтан аслә ывәлә кирпәч шутлама әсанчә, хыҗҗа-нах тепри хәйән җине алә хучә. җак хуйха тусейменренех пулә – тәр пәччен юнә Клавье аппа тәнна аташма тытәнчә. Тухатмашән җемийи йәркеленсе пычә: хәрәсем пәрин хыҗҗән тепри качча тухрәс, ывәлә пуян та шутлә җын хәрәпе пәрлешрә. Пәр хәрән мәшәрә путоёрскер лекнәччә-ха, туххамрах «ләп-лантарчәс». Арәмә йәркеллән килте җыварса кураймастчә, халә упәшки унан умәнче чәр-куҗленсе пуҗ сапса кәна таратә.

Сергейпа пәрлешни җичә сул җитет. Вәл мана күрентерсе пәр сәмах каланине те ас тумастәп. Пачах тепәр май, кил-тәрәшре ялан пуләшәтә, тутлә апат янтәласа савантаратә. Вәтә кукаль хатәрленә вәхәтра та пәрле аппаланатә. Кинофильми пек-кех туйәнәтә хәш чухне: ывән җине кофе йәтса килсе те тәләнтерет.

Илемлә вәл – такам та юрат-малла. Пәр сәмахпа, турә пани. Эпә те мәшәрәма юратса качча тухнә, ют арсынпа юнашар утма мар, аякран әмсанса пәхни те пулман. Анчах пирән җемье шәнәрә – ача – сук. Гинеколог вәсех йәркеллә тет, мәшәрәма тәрәсленсе пәхма сәнет. Анчах җакән пирки Сергея каласа күрентерме хәрәтәп. Анланмас-ран шикленетәп. Самрак чухне курнә тухатмаш пирки аннеме систернәччә те вәл юмәҗа кайса пәхма сәнчә. «Әсир әна пәрремәш курнә, тен, җав җәр җине тапанә та», – терә. Тасти юмәҗ патне те җитрәмәр: Мари Республикине те, Тутарстана та, Чәмпәр хулине те. Пурте тәрләрән «юптарәсчә». Нумаях пулмастә хәрарәмсен консултацийәнче черетре ларнә вәхәтра 30-35 сулсенчи пәр хәрарәмпа каласу җыханчә. Вәл вара ништи юмәҗа та мар, чиркәве кәна сүремеллине каларә, хәйән шәпипе паллаштарчә.

Галина Витальевна /мана сәнү параканән ятне улаштар-там/ 12 сул ача алла тытайман иккен. Пәрремәш мәшәрә те җавна пулах ютти патне кайнә. Халәхи мәшәрәпе 4 султан җемье телейне әнланнә – унан чәри айәнче пулас тәрпенчәк-әсем тәвәлленнә: хәрпе ывәл! Унччен вәл чиркәве час-часах сүренә. Пәррехинче, пачәшкә умәнче җылах каҗарттарнә вәхәтра, Галина Витальевна юмәҗа сүренисене те асаннә. җакә пачәшка пачах киләшмен – вәл тухатмашсем патне сүреме юраманине каланә. җавән хыҗҗән чиркү уншән иккәмәш кил пулса тәнә. Часах вәсен йыш хушәннә.

Халә эпә те чиркәве сүреме тытәнтам. Сергей җакна сивлесшән – эпә аташса каясран хәрәтә. Мән тумаллине те пәлместәп, мәшәрәма күрентерес килмест. Тен, хаклә вулакансем, әсир сәнү паратәр? Кәтетәп.

Шанәҗа сүхатман НИНА.

Палламан җынна качча тухрәм

Иртнә номерти «Юратуна нар-кәмәшри» «Упәшкам ватләхра әсран тайәлчә» җырупа палламан хыҗҗән шуҗаша пултәм. Ман пек тертленсе пурәнәкан хәрарәм Чәвашра тата пур иккен. Халә тивәслә канура-ха эпә, анчах җав мәйракалләскер ләпкә пурәнма памастә.

1969 султа, сүркунеччә ун чухне, садсем чечеке ларнә вәхәтра, шәпах хам 17 сул тултарнә кун, вәййә тухрәм. Нумай ачаллә җемьере үснәрән, эпә асличчә те, каҗсерен вәййә картинче савәнма вәхәт та сүкчә. Хамран кәҗәнни-сене ялан пәхмаллаччә: суса тәхәнтартмалла, пәҗсерсе җитермелле... Вәт, җав каҗ, Геннадий мана вәййәран вәрласа кәрсе арәм турә. Пирән ял пысәк та, эпә әна качча тухиччен палламан. Паянхи самраксем манран кулса тәлән-сәсчә пул. Турә пур, палламан. Питә хәрарәм, темәнле үкәтлесе те кәларса ямарә: «Эпә сана таҗсанах куҗ хывнә. Сан әҗсчәл-әхүнтен тәләнәтәп. Шәпах манән мәшәр пулмаллискер әсә, Лисук. Сана күрентермәп. Укәнмән», – йәпәлтатрә вәл. җапла пуҗланчә арлә-арәмлә пурнәс.

җамрәк чухне вәтәннә-ши, турәран та хәрәнә пулә – хырам пәрахман, умлән-хыҗҗән суратса ултә ачаллә пултәмәр. җынна питә өненәтәп те – Геннадий ют хәрарәмсене куҗ хыватә тесе шуҗашламан. Вәл килте апат тиркени, ялан мәншән те пулсан кәмәлсәрланни тарәхтаратчә-ха, анча эпә, 17 султах качча тухнәскер, арсыннан җапла пулмалла тесе шуҗашланә. Юнашар ялти ферманә өне сума сүреттәм. Әҗстешсем: «Мәлне сын-ха әсә, Лисук? Геннадий җинчен пәр сәмах та япәхи каламастән. Тав-

рара вәл тытса пәхман хәрарәм юлмарә пул», – тесе куҗран калама тытәнчәс. «Хам куҗпа курман та – өненес килмест», – теттәм. Нумаях та вәхәт иртмерә

кәкарма кайсан час таврәнмастчә. «Аҗта сәтсе сүретән, кәнтәр апачә җитет вәт», – тесен «Вәйлә курәк тәлне пултәм та чәрәнса тарсах җитертәм», – текелетчә. Пәрре-

ХАҗАТРА җЫРНӘ ХЫҗҗӘН

– каҗхи сәвәмран таврәнәтәп. Утнә сәрте угатәп, чупнә сәрте чупатәп. Икә ял хушшинче тарәнах мар вар пур, җавәнта җынсен мөлки кур-рәнчә. җывархатәм та сәхре хәрпә: манән Геннадий пәрле әҗлекен дояркәпа. җырмара мән тәвәсчә-ши вәсем? Хам куҗа хам өнен-мерәм. Палламасәрах качча тухнә җынна ачамсем суралса пынә май кәна юратма тытәннәччә. Пулмарә – пәтәм шанчәк тапанчә. Әҗстеш-сем калани тәрәсех иккен. җавәнпа: «Килти хыпара хәв чи кайран пәллетән», – тесе тәрәсех каланә. Вәхәт иртнәсемән мәшәрәм киле таврәнмасәр хәрарәмсемпе йәпәни те пулкаларә. Тепрехинче, каллах уйра, улам ури сывәхәнче хәрарәмпа тытрәм, әнсәртран. Нимән те тәвайман. Вәлах таса.

Сүрекән арсын килти пурнәҗа та пәтрәтәтә. Эпә хатәрленә апата тиркесе уйрам янтәласа җиме тытәнчә. Кәпе-тумтире тасатса, якатса тәхәнтартатәм – сунә япаланах шыва перетчә, таса мар сунә тетчә. Чечек пек ачамсене пәхса савәнәс ывәрәнне юттисене кәмәлларә, пәр пус укәса парса пуләшмарә. Укәси-тенкине сын җемийне пәтрәтма совәс җитерекән хәрарәмсемпе тәкакларә. Сәмах чәнме хәйямастәм – җапас-ран хәрәттәм, кәвакарнә куҗпа сүреме җынран аван марланатәм. Тәрпенчәкәмсем үссе җитсе мәшәрланчәс. Манән арсын вәтәлчә-ши, ачамсенчен намәсланчә-ши – ләпланчә, килте хәҗат вуласа ларма, халәччен сарайра ывәлхә хәш кәтәсә ывртса тәни-не те пәлменскер өне-пәру пәхма тытәнчә. Ачамсән хәнана килсен тәләнәтчәс: «Атте хәҗантанпа ывәлхә пәхма тытәннә вара? Эпир үснә вәхәтра җава тытса курәк та сулса курмарә». Мәшәрәм пәрәва

хинче килте сәнчәрта таракан вәкәра туянма тутарсем җитсе чәрәнчәс. Манән старикәм сук. Аптәрәнипе җырманалла чупрәм. Эпә 67 султа. Ватә җын чупни җамрәк уттинне те җитейменни паллә. Малалла куҗа чарса тинкеретәп – курәнмастә. Пәрәвне кәкарнә, хәй аҗта-ши? Ура хәвәрт утмасан та куҗам курчех – Геннадий упәшкинчен вәсә ачипе тәлә-ха юлнә 40 султи хәрарәм патне, ял хәрринчи сурта, пача хыҗҗән-чен вәҗтерет. Каччә пек хытә утатә. Мана курмарә сакскер. Эпә вәсем патне җитнә тәле аләка питәрнә. Тарәхинче пысәк чул тытрәм та чүречине чәл-пар! персе ватрәм. Лешә ачисене шула аҗатнә та кансәрлекен сук. Шәпах вәхәтра тытрәм сакскерсене. Манән арсын куҗ умәнчен сүхалса әлкәрчә, «майрине» сүҗсрен тытса силләрәм, ылтән хәлха җаккине те тәтнә-мән. Ватә пулсан та тарәх-нипе җав вәхәтра вәйланса кайрәм. җав хәрарәм намәса пәлмесәр мана ял тарәхән администратцине чәнтәрчә. Пәллетәр-и: эпех айәплә – чүрече сәмәрсә тустарса вәсене «кансәрленәшәш» штраф тәлет-терчәс. Темән те куртам пурнә-җамра. Турә җырни хисепленине туймарәм. Юратә, ачамсән савәнтарәсчә, яла килсех сүрәсчә.

Манән 70-ти старик телевизор ярсан та «Давай, поженимся!» передачәна куҗ сиктерми пәхәтә. Авланасшән-ши? җавәнта кайма шуҗаш сук-ши унан? Шырасан, кәмәл пулсан пурте хамәра майли тупатпәр өнтә эпир. Анчах намәса пәлмеллех.

җапла, Тарье, санәннипе манәнни пек стариксем республикәра татах пур пул-ха.

ЕЛИЗАВЕТА. Тәвай районә.

Хәл җитсен... савни аса килет

Шурә юр җине пәхәтәп та сана аса илетәп. Кашни хәллек җапла. Шуҗашсен авәрне путатәп та апат сивмелли пирки те, ыйхә җинчен те манатәп. Эпә шулта вәреннә чухнәх сәпәйләччә. Нихәсан та каччә патне пырса каласмастәм. Сана вара чун-чәрерән юрататтам. җак туйма җылай сул вәртәнләхра тытрәм. Пәррехинче раштав сиввинче әсә мана клубран киле әсатрән. җав кун чәрәреме өмәрлөхәх җыранчә. Ун чухне эпә пәрремәш хут чуп туса куртам. Хам шәнтәм пулин те үт-пәвәм сиввәрән чәтренине кәтартмарәм. Хүшәре те хүтә тенә пек савни сүмәнче хәлле те әшә пулнән туйәнчә. Сәрәпәх куҗ хупмарәм, айванскер тепәр тәл пулу пирки өмәтлентәм. Әсә вара килмерән. Тусусем ют хулана әҗлеме кайнинне пәлтерчәс. Салтака кайма ят тухни җинчен почтальонкәра әҗлекен аппа каларә. Әсату каҗә умән әсә ман пата иккәмәш хут килтән. Хәвна кәтме, җыру җырма ыйтмарән пулин

те пәр тәванәм пуләшнине санән адресна тупрәм. Савнә салтакам патне җыру хыҗҗән җыру вәҗтертәм. Хурав кәтсе илеймерәм. Султалакран әсә арәмпа таврәнни мән пур ыйтәва уҗамлатрә. Ку хыпара илтсен урамри сак җинче пите тәм илтеричченәх өсәклерәм. Вәри куҗсул пәрланнине те туймарәм. Алә-ура шәнса күтнәрән пүрте аран кәтәм.

«Вәхәт мән пур сурана сиплет», – тесе тәрәсех каласчә, анчах кунашкәл «сәвек» өмәрлөхәх юлатә. Пурнәс пәрәнәсчә таста та илсе җитерчә, җапах пәрремәш юратәвәм халә те асран тухмастә. җавәнпах хәле юратмастәп, аса илүсен җәмхи мана кашни сулах канәҗсәрлантаратә. Сулла хәт пахчара сәм сәрлечченәх әҗлеме май пур. Вәрмана җыра, кәмпа татма каятән та кун иртнинне те сивместән. Хәлле ялта әсә те сахалрах, ирәксәрех тунсәх пусатә, иртни куҗ умне тухатә...

АНАСТАСИЯ.

наркәмәш

Сирён балли

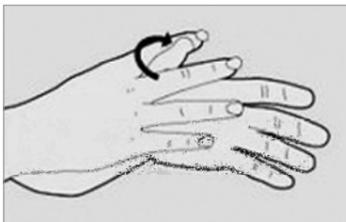
Ывәннине, пәлханнине туйтәр-и? Пуҗ мине кәштах кантарас килет-и? Суқ, кровать җине ыртса хуп турттармалла мар. Организма ёҗ ырянёнчех хавхалантарма май пур. Алла массаж җеҗ тумалла.

ШУТА ИЛЁР

Массаж

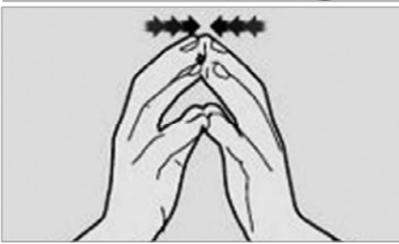
Антистресс. Сулахай аләри пуҗ пүрнипе сылтәм алә лаппи варрине хуллен пусмалла, 1 минут җавәрттармалла. Тепёр аләпа та җаплах тумалла. Ку май җывәхөнчи мышцаҗене җемсетет, тимлөхе лайәхлатать.

Пуҗ мине ёҗлеттермешкөн.

Сылтәм аллән шөвөр тата вәтам пүрнесемпе сулахай аллән пуҗ пүрнине җүлтен хуллен җәмәртмалла, винтик лартнә евөр җавәртмалла - вөҗне җитиех. Сулахай аллән пуҗ пүрнине те җаплах сәтәрмалла. Җакнашкәл массаж пуҗ мими патне юн лайәхрах илсе пырать.

Вәй хушмашкән. Икә аллән пүрне вөҗсөне пёрпёрин җумне шақкамалла. Унтан сылтәм аллән пуҗ тата шөвөр пүрнесемпе сулахай аләри пуҗ пүрне җәмәртмалла, вөҗне җити сәтәрмалла. Сылтәм аләри пуҗ пүрнипе те җаплах тумалла.

АСРА ТЫТМА

Нитратсенчен хәтәлмашкән

Хәш чухне пахча җимёҗе лавккаран туянма тивет. Паллә ёнтё: вөҗсенчен җылайәшө нитратлә, пестицидлә. Җавсенчен, пуҗөпөх мар пулин те, хәтәлма май пур. Пахча җимёҗе төрөҗ җумалла, тасатмалла җеҗ.

Тәрәхла кавән, хәяр, баклажан. «Химисёр» хәярән төсө - җутә симёҗ, курак төслө. Вәл төттөмрөх төк сисчөвленмеллех. Ахәртнөх, кунашкәл хәяр нитратлә. Чи малтан пулса җитнө тәрәхла кавәнпа баклажана хуппинчен тасатмалла. Җак пахча җимёҗсен туйи патөнчине касмалла.

Ешөл пахча симёҗ, салат, пахча кёпҗи, укроп. Хими тымарөпе авәрө патөнче ытларах пухәнәт. Эппин, җак пайөсөне җимелле мар. Ешөл пахча симёҗ нитратсене хәйөн патне туртать, җавәнпа апа аята яриччен шывра 1 сехет тытмалла.

Купәста. Җиелти җулсисенче, тунинче - нитрат ытларах. Апла пулсан вөҗсөне касса пәрахмалла.

Җёр улми. Җак җимёҗсен хуппи айөнче, варринче хими нумай пухәнәт. Эппин, җёр улми вөреме кёрсен шыва тәкмалла.

Помидор. Апа суйланә чухне җакна ас тәвәр: хуппи мөн чухлө хуланрах - унра хими җавән чухлө ытларах. Хёрлөрөх сарә төслө /писмен евөр/ помидор ан туянәр. Сутуҗаран җимёҗе варринчен касма ыйтәр. Варри шурарах тата хәвәллә пулсан - нитратлә. Пахаләхсәр помидор сөтел җине лекрө-и? Апа сивөрөх шывра 1 сехет тытәр.

Иҗөм сырли. Җак сырла ытларах вәхәт упрантәр төсе апа фунгицид сөрөҗсө. Сиенлө япаларан хәтәлас килет төк апа шывра лайәх җумалла.

Арпус. Җурмалла каснә, целлофан хутаҗпа җөркенө арпус туянмалла мар. Ку - бактерисене, микробсене аталанмалли лайәх мел. Арпус хулан, сарә йөрлө-и? Апла тәк апа им-җам сапнә. Хәйне евөр төрөслөв тума пулать: җимёҗсен җөҗө пайне шыв янә стакана хумалла. Шыв төсне улаштарчө төк - арпуса им-җампа «тулләлантарнә», пәтранчө кәна пулсан - арпус таса.

Груша, пан улми. Улма-җырлана алла тытәр. Җыпәҗат-и, яка-и? Эппин, апа дифенил сёрнө. Ку улма-җырлана нумай вәхәт упранима май парать. Евросоюзра, АПШра дифенилла уса курма чарнә. Вәл канцероген, аллерги пуҗарать. Дифенил сёрнө улма-җырлана хуппинчен тасатмалла.

Хёрлө кәшман, кишөр, редис. Җүлти, аялти пайөсенче нитрат ытларах пухәнәт. Вөсөне җийиччен касмалла. Кәшманан «хүри» пөтөрөннө төк апа ан туянәр. Кишөрөн аялти пайне, 1 сантиметр тәршшө, касмалла.

ТУТЛӘ ПЁҖСЕРЕР-И?

Апельсин печенийё

2 стакан җәнәх, 1 җәмарт, 50 грамм услам җу, 3 апат кашәкө хәйма, 80 грамм сахәр, җур чөй кашәкө апат соди, тәвар кирлө. Әшө валли 1 апельсин, 160 грамм сахәр, 1 апат кашәкө крахмал илмелле.

Җәва сахәрпа пәтратмалла, хәйма, җәмарт, апат соди,

җәнәх ямалла, лайәх җәрмалла. Чустапа ятарлә пленкәпа җавәрмалла та сивөтмөше хумалла. Апельсина пайсем җине уйәрмалла, варрине кәлармалла. Апа /хуппипе пөрле/ сахәрпа, крахмалла хулаштарса блендерпа пәтратмалла. Чустапа йөтөрпе якатмалла, апельсин

хулашне сөрмелле, җавәрттармалла. Апа сивөтмөше лартмалла, унтан 3 сантиметр хулаш касмалла. Печение услам җу сёрнө противень җине каснә енөпе аялалла хумалла, 220 градус таран хөртнө духовкәра 15-20 минут пөҗсөрмелле.

ХАЛӘХ МЕЛӨПӨ

Ўслөкрөн

Ўслөкрөн епле хәтәлмалла-ши? Эмел ёҗместөп, мөншөн төсен халәх мелөсөне килөҗтерөтөп. Җөнө мелөсөмпе паллашас килет. Кристина Р. Комсомольски районө.

Ўслөк чылай вәхәт аптәратать пулсан тухтәр канашө кирлөх. Вәл пациента төплөн төрөслөме, сәлтәвине паләртма тивөҗ.

Паллә ёнтө: ёлөк җынсем ытларах халәх мелөпе сипленнө. Витөмө пулнах. Хәш-пөр мелөпе паллашма сөнөтпөр. Йүҗ кәшман тәваткал турамалла, савәта хумалла, җиелтен сахәр сапмалла. Апа духовкәна 2 сехетлөхе лартмалла. Унтан хулаша пәчәртаса сөткөн кәлармалла. Шөвеке апатланас умөн тата җывәрма ыртнә чухне 2-шер чөй кашәкө кунне 3-4 хут ёҗмелле. Е йүҗ кәшман варрине кәлармалла, кәштах пыл ямалла. Темисө сехетрен йүҗ кәшман сөткөн кәларма тытанать. Апа аслисен 2-шер апат кашәкө кунне 3 хут ёҗмелле. Ачасен /4-14 җулсөсөн/ 1-ер апат кашәкө җеҗ аша ямалла.

Пөҗсөрнө е кәмакана лартнә груша - ўслөкрөн сипленмелли лайәх мел. Типөтнө вара ўт температури хәпарсан шыв ёҗсөс килнине ирттерет. 1 стакан вөтетнө, типөтнө грушаа сурлитр шыва ярса 20 минут вөретмелле, ашә япалапа җөркөсө 4 сехет лартмалла. Унтан сәрәхтармалла, апатланас умөн җур сехет маларах 100-шер миллилитр кунне 4 хут ёҗмелле. Е 2 банапа вөтетмелле, 200 миллилитр вөри шыва ямалла, 10 минут вөретмелле. Сәрәхтарнә, кәштах сивөтнө хыҗсән пыл хушмалла. Апа ашәлла ёҗмелле. Вәйлә ўслөке ирттерекөн мел: 30 грамм иҗөм җырлине вөретсө сивөтнө шывра 45 минут тытмалла, сәрәхтармалла. Җырлана җывәрма ыртас умөн вөри сөтпе симелле.

ПӨЛӨТӨР-И ЭСИР?

Ирхине - савәк кәмәлпа

Хөлле урамра час җутәлмасть. Ирхине тутлә ыйха татас килмест... Җылайәшө ура җине тәрсан та, пит-куса җусан та вәранаймасть. Мөн тумалла? Ирхине хастар кәмәллә пулас төсен мөн җимелле?

Чи пөлтөрөшли - ирхине тәраниччен апат җини. Кәнтәрла ирхинчен сахалрах, каҗхине кәштах җеҗ апатланмалла. Ир-ирөх апат анмасть-и? Эппин, каҗхине самай җисө ыртнә. Кун пек чухне режими тепөр хут пәхса тухмалла. Кунсәр пуҗне ирхине җак җимөҗсем хастар пулма пулашөҗ.

Шәкәлат. Унра сахәр нумай, җавна май организмра эндорфин пулать. Ку җынна темисө сехетлөхе вәй-хәватпа тивөҗтерме май парать.

Сивө шыв. Ирхине кровать җинчен тәрсанах 1 стакан сивө шыв ёҗни вәй-хал хушать.

Җырла. Кирек мөнле җырла та усәллә. Хәмла җырли, хура хәмла җырли, җөр җырли пулсан вара тата аванрах. Вөсем организмра хавхалантаракан япалапа пуян.

Апельсин сөткөнө. Цитрус җимөҗсем ыйхәран час вәранайманисөмшөн питө паха. С витаминпа пуян сөткөн организмра энергипө лайәх тивөҗтерет. Апельсин, лайм тата лимон шәрши вара пуҗ мимин ёҗ-хөлле паха витөм күрет.

Кашни җыннан хәйөн биологисөхөчө пур. Кунпа тавлашайман - җут җанталәк пүрни. Хәшө-пөри ирхи 5 сехетре тәрсан та хәйне лайәх туйтәт. Теприсөм 9-10 сехетре те кровать җинчен аран-аран җөкленөҗсө. Кунашкәлсөн мөн тумалла-ха? Вәраткәч сассине илтөсөнөх сиксө тәмалла мар. Специалистсем кәштах ыртма сөнөҗсө. Җак вәхәтра пуҗ миминчи юн җавәнәшне лайәхлатма тәрәшмалла: майөпен туртәнмалла, пуҗа массаж тумалла. Кәшт вәхәт пур тәк мышцаҗене, шәмә җыпписөне

хуҗкатмалла. Җакнашкәл хәнәхтарусөм пулашөҗ:

✓чышка хәвәрт җәмәртмалла, унтан хәвәрт ямалла /10 хутран кая мар/;

✓ал лаппине җавәрттармалла, унтан - җавсана, хул пуҗсине /кашни хәнәхтарәва 10 хутран кая мар тумалла/;

✓ура җинчи пүрнесөне 10 хутран кая мар хуҗлатмалла;

✓ура җыппине /җиколотка/ сахалран та 10 хут җавәртмалла;

✓«велосипед» хәнәхтару тумалла.

✓«хәчә» хәнәхтару тумалла.

Пулчө-и? Эппин, кровать җинчен тәма юрать - организм җөнө куна көтсө илме хәтөр. Унтан форточка усмалла: уса сывләш кәмәла хәпартать, хастарлатать. Хаваслә көвө те ытлашши пулмө. Душ көни те питө усәллә. Җылайәшө ирхине сивөрөх душ көмелле төсе шухәшлать. Ку төрөсөх мар. Җыннан җывәрнә чухне ўт температури кәшт чакать. Вөрирөх шыв температурәна кирлө шая хәпарма пулашать. Кун хыҗсән сивөрөхипө, унтан ашшипе җавәнма юрать.

Җөрлө юнри сахәр шайө чакать, җавәнпа ирхине апа хәпартмашкән лайәх апатланмалла, унсәрән җын кунөпөх вөҗөрөхөме, япәх кәмәлпа аптәрама, вәй каҗхине туйма пултарать. Ака мөншөн ирхине пылак җимөҗ /пыл, банан, йүҗө шәкәлат/ кәштах җимелле. Чөй е кофе ёҗмелле? Чи лайәххи - сахәр янә симөҗ е хура чөй. Вәл ирхине организмра хастарлатать. Кофөн кунашкәл пахаләх җук, җавәнпа апа ёҗө җитсөн ёҗсөн аванрах.

Паллах, организмра кун йөрки пысәк витөм күрет. Час җывәрма ыртмасан җын канса ёлкөреймөст. Организма ирхине вәранма пулашакан мел чылай, анчах вөсенчен пөри те кун йөркине сирөп пәхәннине җитмелле. Канлө җывәрни җеҗ җынна савәк кәмәл, хавхалану күрет.

Страница ИРИНА АЛЕКСЕЕВА хәтөрленө.

